

Spronz Júlia – Wirth Judit

A nők elleni erőszak áldozatainak integrált ellátása

Egy kísérleti program tapasztalatai és
eredményei

Ajánlások a családon belüli erőszak hatékony
megelőzéséhez és kezeléséhez

NANE Egyesület – HCM

A program támogatói:

Az Európai Unió Daphne II. programja
Nemzeti Civil Alapprogram – Nemzetközi Civil Kapcsolatok
és Európai Integráció Kollégiuma
Budapest Főváros Önkormányzata – Európai Integrációs
és Külügyi Bizottság
Open Society Institute Budapest Foundation – Budapesti Nyílt
Társadalom Intézet Alapítvány (OSI)

© NANE Egyesület – Habeas Corpus Munkacsoport,
2006 Budapest

Tartalom

Bevezetés.....	7
Koordinált és integrált ügyféllátás: ígéretes kezdeményezések a teljes körű együttműködés felé.....	9
Esetleírások	13
Az integrált ügyféllátás modellje.....	43
Az integrált ügyféllátás speciális szabályai	49
Az áldozat fizikai biztonságát szolgáló szabályok.....	49
Az áldozat érzelmi biztonságát szolgáló szabályok.....	53
A segítő szakember fizikai és érzelmi biztonságát szolgáló szabályok	54
A legjobb nemzetközi kezelési modell (jó gyakorlatok, good practices)	55
Ajánlások – a családon belüli erőszak és a nemi alapú erőszak egyéb formáinak hatékony megelőzéséhez és kezeléséhez szükséges intézkedések	61
Függelék	
A családon belüli erőszak kezelésének elkülönült bolygói..	65
A NANE segélyvonal hívásainak tipizálása	68

Bevezetés

Az Európai Unió Daphne II. programjának¹ keretében 2005-ben a Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen (NANE) Egyesület és a Habeas Corpus Munkacsoport (HCM) a családon belüli erőszak illetve a nemi alapú erőszak más fajtáinak² áldozatává vált személyek számára kísérleti céllal olyan szolgáltatást indított, amely egyszerre veszi figyelembe az ügyfelek jogi, pszichés és szociális segítségre vonatkozó igényeit. Jelen kiadvány e kísérleti program tapasztalatait összegzi az ún. „integrált ügyféllátásban” részt vett ügyfelek eseteinek ismertetésével, az esetekből levont jogpolitikai következtetések bemutatásával és a gyakorlati szakemberek, a jogalkotók, jogalkalmazók számára megfogalmazott általános és konkrét ajánlásokkal.

Köszönjük a programban részt vevő ügyfeleinknek, hogy bizalmukkal megtiszteltek bennünket. Köszönjük azt is, hogy hozzájárultak ügyük – az adatvédelmi szabályoknak és személyes biztonságuk követelményeinek figyelembe vételével történő – közléséhez.

Köszönjük továbbá Herman Juditnak és Szil Péternek a kéziratához fűzött javításokat, dr. Molnár Györgynek az értékes bibliográfiai adatokat, és Petróczy Tamásnak a kiadvány megjelenésével kapcsolatos adminisztratív teendők lankadatlan ellátását. Külön köszönjük Kuszing Gábornak, dr. Molnár Györgynek, Boros Viktóriának és Kispéter Erikának a szöveg angolra fordítását, illetve a fordítás ellenőrzését, s azt, hogy ily módon lehetővé tették a kiadvány angol nyelven történő megjelentetését is.

¹ A gyermekek, fiatalok és nők elleni erőszak elleni projektek támogatására szakosodott európai uniós program.

² A nemi alapú erőszak az ENSZ, az Európai Unió és az Európa Tanács meghatározásai és nemzetközi egyezmények szerint az olyan szisztematikusan megjelenő erőszakot jelenti, amely az áldozatot nemi hovatartozása miatt éri. A nemi alapú erőszakot a diszkrimináció egyik megnyilvánulási formájának tekintik. A nők elleni erőszak e meghatározások szerint a nemi alapú erőszak egyik formája, melynek fajtái pl. a nemi erőszak, a családon belüli erőszak, a fenyegető zaklatás, a szexuális zaklatás.

Koordinált és integrált ügyféllátás: ígéretes kezdeményezések a teljes körű együttműködés felé

A NANE Egyesület által 2004-ben elnyert, és 2005-ben indított Daphne-program célja a családon belüli erőszak áldozataival foglalkozó társadalmi és állami szervezetek illetve szervek közötti együttműködés, és az áldozatok jogvédelmének fejlesztése volt. Abból a felismerésből indultunk ki, hogy bár igaz, hogy sem a jogszabályi háttér, sem a rendelkezésre álló ellátórendszer nem tökéletes az áldozatok védelme szempontjából, tény, hogy mindezeket még az adott lehetőségeken belül sem használják ki a jogvédelmet és a szolgáltatásokat nyújtani köteles intézmények, vagy azt önkéntesen felvállaló segítők. Ennek hátteréről és megjelenési formáiról a NANE Egyesület segélyvonalán, illetve a NANE Egyesület és a Habeas Corpus Munkacsoport jogsegélyszolgálatán keresztül napi tapasztalatokat szerezhethünk, így lehetőségünk volt arra, hogy azonosítsuk a főbb akadályokat.

Ezek elsősorban a szolgáltatásokban dolgozók képzésének hiányosságaira vezethetők vissza. Sem az állami ellátórendszerben, sem a civil szférában dolgozók nem kapnak megfelelő mennyiségű és minőségű képzést a családon belüli erőszak természetéről, annak az áldozatokra gyakorolt hatásairól, az áldozatok szükségleteiről, illetve az áldozatokkal való foglalkozáshoz szükséges készségeiket nincs módjuk és keretük kialakítani, vagy fejleszteni.

Hasonlóképpen kevésbé vannak tisztában a jogi lehetőségekkel, így nem tudják sem együttműködésben, sem a társhatóságok, társintézmények felé megnyilvánuló esetleges számonkérés formájában érvényesíteni az áldozatok védelemhez fűződő jogait, illetve segíteni őket abban, hogy ezt maguk érvényesítsék.

Komoly problémák voltak azonosíthatók az együttműködés terén is: a szakemberek legjobb tudásukat adva is gyakran szakmai

elszigeteltségben kénytelenek végezni munkájukat, kevés lehetőségük és keretük adódik az együttműködés fejlesztésére annak ellenére, hogy a legtöbb szakmában már jó ideje felismerték ennek szükségességét, és igénylik is azt.

E projekt keretében három külföldi, és négy magyar partner dolgozott együtt azon, hogy az együttműködés bevált hazai és nemzetközi modelljeit meghonosítsa, és egyúttal minél többet tudjon ebből „visszafoztatni” a nemzetközi és a magyar nagyközönség felé is. A projekt tehát a határokon és szektorokon átívelő tapasztalatcserét és együttműködést volt hivatott előmozdítani kifejezetten a családon belüli erőszak áldozatainak hatékonyabb ellátása érdekében. Az együttműködő partnerek (a NANE Egyesület, a Habeas Corpus Munkacsoport, az Amnesty International Magyarország, Budapest IX. kerületének Önkormányzata, a Szlovák Nőszövetség [Allianzia Zien Slovenska], az Autonóm Osztrák Nőmenhelyek Szövetsége [AÖF-WAVE], valamint a bolgár Alapítvány a Társadalmi Nemek Kutatására [BGRF]) ismereteik, tapasztalataik és intézményi háttérük legjavát adva igyekeztek olyan kísérleti programot megvalósítani, mely a továbblépéshez megfelelő alapot biztosít.

Az egy éves program során egy 3 napos nemzetközi és három 3 napos hazai képzést, valamint két konferenciát tartottunk, utóbbiakat a IX. kerületi polgármesteri hivattal partnerségben a kerületben működő szociális intézmények dolgozói számára. Megjelentetjük a családon belüli erőszak áldozatai számára szolgáló menedékhelyek alapításának és működtetésének szakmai standardjairól szóló nemzetközi kézikönyv magyar fordítását, mely alapvető ahhoz, hogy az ilyen menedékhelyek a túlélők igényeinek megfelelően és jogaik figyelembe vételével működjenek. Kiadtuk a *Miért marad?* című kézikönyvünk bővített és javított változatát, mely a családon belüli erőszak áldozatai, és az őket szakemberként vagy laikusként segítők számára szolgál alapvető ismeretekkel. Végül jelen kiadvány az integrált ügyféllátás tapasztalatait és modelljét foglalja össze abban a reményben, hogy a program által szorgalmazott intézményközi együttműködéshez az esettanulmányok és az elméleti ismeretek olyan kiindulási alappal szolgálnak majd, melyre lehet építeni.

A részt vevő civil szervezetek ezúton is köszönetet mondanak a IX. kerületi polgármesteri hivatalnak, azon belül is Paál Kálmán

alpolgármesternek és hivatalának, hogy elkötelezetten segítette és szorgalmazta a IX. kerületben működő szociális intézményekben dolgozók részvételét a képzéseken és a konferenciákon. Köszönjük a képzések és konferenciák résztvevőinek is hogy megosztották velünk gondolataikat. Bízunk benne, hogy a program végével a megindult együttműködések – melyekre a jelek szerint nagy igény van – nem halnak el, s hogy a kerület e fontos célt a továbbiakban is magáénak tekinti majd. E modell bárhol használható, így reméljük, hogy más fővárosi kerületekben, és az ország más területein is meghonosodik a képzéseken alapuló együttműködési modell.

Esetleírások

1. A.B.C. (Dél-Magyarország)

A.B.C. a NANE Egyesület segélyvonalán került a látóterünkbe, majd ezt követően vált az integrált ügyféllátás kísérleti programjának résztvevőjévé. Mind lelki-érzelmi stabilitásának visszanyerését, mind jogi ügyeinek alakulását közel egy évig kísértük figyelemmel. Ügyfelünk elolvasott valamennyi, általunk javasolt magyar nyelvű szakirodalmat és véleményünk szerint a legjobban használta ki az integrált ellátás adta segítséget. Minden héten külön-külön jelentkezett a szociális munkás és a jogász munkatársnál is, hogy beszámoljon érzelmi állapotáról és peréről.

A.B.C. ügye annyiban mutat speciális vonásokat az általános családon belüli erőszakos esetekhez képest, hogy a most négy és fél éves gyerek és apja közti kapcsolattartás szokatlanul gyakori, illetve az ügyfolyamhoz kapcsolódik egy munkaügyi per is. C. harmadik férjétől 2005. április 26-án vált el. A válóper keretében egyezséggel rendezték közös kiskorú gyermekük elhelyezését, tartását és a vele való kapcsolattartást. Az egyezségben foglaltakkal kapcsolatban ügyfelünknek már a tárgyalás során voltak fenntartásai, amelyeket részben még akkor jelzett. Válasra közvetlenül az vezetett, hogy volt férje egy alkalommal a gyermek előtt fojtogatni kezdte, és kiabált vele. Ez a körülmény a válóperben nem került kivizsgálásra, noha ügyfelünk említést tett róla. A kapcsolatot jellemző testi-lelki erőszak nagyban meghatározta ügyfelünknek a peres eljárás során tanúsított magatartását, hisz ekkor még tényleges fizikai veszélyben érezte magát, s gyermekét, valamint hordozta a poszttraumás stressz zavar jegyeit. Ennek, valamint jogi képviselője pszichés nyomásának köszönhetően elfogadta az alperes volt férj egyezségre vonatkozó ajánlatát. Az egyezség szerint volt férje jogosult minden kedden és csütörtökön 17–20 óráig, illetve vasárnap reggel 8–15 óráig a gyermekkel találkozni és magával vinni a láthatás idejére, a hét többi napján pedig telefonon ke-

resheti. A kapcsolattartás gyakorlása során világossá vált, hogy a válástól remélt nyugalom és biztonság nem valósult meg. A kapcsolattartás szabályozása révén a férfi továbbra is mindennapi része maradt az életüknek, a láthatási és telefonálási alkalmakat arra használja fel, hogy C.-t lelki terror alatt tartsa, zaklassa, feszült légkört teremtsen, a gyereket érzelmileg manipulálja, a füle hallatára az anyát szidalmazza. 2006. februárjában keresetet nyújtottunk be a Z. Városi Bírósághoz, amelyben kértük a kapcsolattartás korlátozását akként, hogy arra minden páros héten vasárnap reggel 8 és 15 óra között kerüljön sor, az elvitel jogával. A perben azt szeretnénk megtudni, hogy a bíróság hogyan reagál arra az érvelésre, miszerint a kapcsolattartásra vonatkozó egyezség nem tényleges konszenzuson alapult, hanem azért született meg, mert a nő félt a bántalmazó partnerétől a döntés meghozatala idején. A bíróság határozataira jellemző, hogy bármit is ítélt, azt a gyerek érdekében való hivatkozással teszi. Keresetlevelünkben ezért hangsúlyoztuk, hogy a gyereknek nem érdeke, hogy minden nap másik szülőjével legyen, ahhoz hozzászokjon, majd elváljon, hisz ez lehetetlenné teszi a stabil érzelmi környezet kialakítását. C. ügye jól példázza, hogy a válás kimondásával a bántalmazás nem szakad meg, fenyegető zaklatás formájában folytatódik tovább. A gyakori kapcsolattartás miatt a nő és gyereke nem tud szabadon programot szervezni, ami végső soron oda vezethet, hogy a nő képtelen új partnerkapcsolatot létesíteni. A fizikai kivitelezés nehézségén túl nagyobb gondot jelent, hogy a kapcsolattartási alkalmakat a férfi a nő további bántalmazására használja fel, a találkozások egyben a nő újratraumatizálását jelentik. Nem csupán szóbeli és érzelmi erőszak fordul ilyenkor elő, a volt férj gyakran fizikai erőszakot is alkalmaz a láthatások során. Beteszi a lábát az ajtónyílásba vagy a küszöbre áll, hogy a nő ne tudja becsukni az ajtót, és ő végigmondhassa a gyermek füle hallatára az ügyfelünket becsmérő mondatait. A volt férj bántalmazó stratégiájának része, hogy C.-t nem csak a gyerek előtt, hanem mások szemében is igyekszik befeketíteni, lejáratni. Ennek egyik módja, hogy rendszeresen megjelenik olyan eseményeken, ahol C. és gyerekük is ott van, és feltűnően próbál barátságos hangnemet megütni, C.-hez újra közeledni, mintha mi sem történt volna. C. elhárítja ezeket a közeledési kísérleteket, amelyre a férfi a külső szemlélők számára az áldozat-szerepet veszi fel, s így próbálja mások empátiáját/szimpátiáját maga mellé állítani. Az

elmúlt egy évben fokozatosan saját pártjára állította a nő barátait, akik C.-vel megszakították a kapcsolatot. A folyamat a nő elszigetelődését eredményezte. A.B.C. ügyében a gazdasági erőszak is megfigyelhető. Ennek egyik példjaként férje a munkahelyén (egy egyházi iskolában) látogatást tett, és beszámolt az igazgatónak arról, hogy az iskolában hittantanárként dolgozó C. harmadjára is válni készül. A munkáltató a férfi közbenjárása következményeként felmondta C. munkaviszonyát, így ő súlyos egzisztenciális válságba került. Intenzíven támogattuk ügyfelünket abban, hogy a jogszerűtlen munkáltatói intézkedést bíróság előtt támadja meg. C. egy ügyvéd segítségével pert indított az iskolával szemben, amely eljárásban egyik elsőként hivatkoztak az Egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényben meghatározott családi állapoton alapuló diszkriminációra. A per során C. többször érdekellentétbe került saját ügyvédjével, aki egyrészt nem ismerte behatóan a törvényt, másrészt a konfliktuskerülés és a gyors megegyezés irányába próbálta befolyásolni ügyfelünket. Intenzív lelki megerősítésre és jogi támogatásunkra volt szükség, hogy C. saját érdekét akár ügyvédjével szemben is képviselni tudja. A pert jogerősen megnyerte és mind erkölcsileg, mind anyagilag kedvezőbben zárult az eljárás, mintha ügyvédje tanácsát követve peren kívül megegyezett volna.

Gyakran tapasztalt ügyvédi magatartás, hogy a jogi képviselő kifejezetten ellenzi, hogy bántalmazásáról az azt elszenvetett nő az eljárás során beszámoljon. Ehelyett inkább „semleges”, a bántalmazás tényét és dinamikáját figyelmen kívül hagyó, „gender-vak”³ jogi kategóriákba csatornázzák be a valós problémát. Ráadásul az ügyvéd érdeke a minél gyorsabb befejezés, míg a bántalmazott nők célja a teljes valóság feltárása, ami időigényes tevékenység. Ritka az olyan ügyvéd, aki partnerként kezeli ügyfelét, s nem diktálja a per vitelére vonatkozó elképzeléseit, hanem közösen alakítják azt ki. Mivel a legtöbb esetben a partner-, gyerekbántalmazás ténye az első tárgyalások során így nem kerül felszínre, utóbb a bíróság, más hatóság már elutasítóan fogadja az ügyfél utalását az erőszakra. Úgy

³ Gender: társadalmi nem, mely a biológiai nemtől abban különbözik, hogy a szocializáció során megtanult és beépített nemi sztereotípiákat is figyelembe veszi. Gender-vak: a nemi szerepekkel kapcsolatos sztereotípiákra érzéketlen.

vélik, ha korábban nem jelezte a nő a bántalmazást, akkor azt most csak bosszúból, taktikázásból említi. További jogérvényesítési problémát vet fel a családon belüli erőszak női áldozatai számára a családjogi törvény egy rendelkezése. Az 1952. évi IV. törvény (továbbiakban Csjt.) 18. § (3) bek. kimondja: „A felek tartós jogviszonyát rendező egyezség megváltoztatását az egyezség jóváhagyásától számított két éven belül a bíróságtól – az egyéb törvényes feltételek megléte esetén is – csak akkor lehet kérni, ha az a felek kiskorú gyermekének érdekét szolgálja, illetve, ha a körülmények változása folytán a megállapodás valamelyik fél érdekét súlyosan sérti.” Márpedig az egyezség megkötésének idején sok nő van kényszerhelyzetben, megfélemlített állapotban, poszttraumás stressz zavar hatása alatt.

2. D.E. (Budapest)

A Gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. Kormányrendelet 29.§ alapján folyó ügy, amelyet az apai nagyszülők kezdeményeztek a gyámhivatal előtt 8 és 4 éves unokájukkal való kapcsolattartás szabályozására. Ügyfelünk, az édesanya és a nagyszülők között a viszony mindig is rideg volt, férje a mostani eset kapcsán számolt be neki bántalmazott gyerekkoráról. A bántalmazás még a férfi fiatal felnőtt korában is folytatódott. A szülők zaklató, kontrolláló viselkedése következtében fiúk több társas kapcsolata megszakadt. Végül elszökött otthonról, azonban a szülők a rendőrséggel köröztették, albrétletben rendszeresen felkeresték. D.E. férje és annak szülei közt korábban vagyoni jogi per is folyt. Az eddig folyó láthatások alkalmoszerűek és ritkák voltak, ezt szeretné most a nagymama rendszeressé tenni. A nagyszülők és a gyerekek közti viszony felületes, a nagymama inkább a saját igényei kielégítésére, mint a gyerekek kedvének megfelelően használja fel a láthatási alkalmakat. Ügyfelünk állítása szerint anyósa mind saját fiával, mind unokáival érzelmi, szóbeli erőszakot alkalmaz, amely károsan hat kapcsolataikra és a gyerekek egészséges lelki fejlődésére. A nagymama a mai napig felhánytorgatja fiának a gyerekkorában számára biztosított ételt és egyéb

ellátást. A gyerekeket kifaggatja a család életéről, programjaikról, anyjukat szidalmazza előttük. Ügyfelünk elpanaszolta továbbá, hogy hároméves korában a nagymama úgy világosította fel a kislányát a halálról, hogy a gyerek hosszú órákig zokogott, és napokig nyugtalan volt miatta. Kényszeríti továbbá a gyerekekre az intenzív testi kontaktust; akaratauk ellenére simogatja, ölelgeti őket. D.E. kifogásolta, hogy a nagyszülők lakása nem egészséges és biztonságos kisgyerekek számára, mert ott számtalan házi-és vadállatot tartanak kétes körülmények között. Nyilvános eseményeken a nagymama oda nem illő öltözetben jelent meg, illetlenül, udvariatlanul viselkedett másokkal, D.E.-t és a férjét becsmérlő kijelentéseket tett. A nagymamának egy szobányi plüssállat-gyűjteménye van, ezekhez az unokái nem nyúlhatnak, sőt kifejezett kérésre sem adta oda a játékokat. Ügyfelünk elbeszélése szerint nem előzmény nélküli a nagymama mostani kísérlete, ugyanis az egyik gyerek egynapos korában megjelent az újszülött-osztályon és kiabálva panaszkodott, hogy D.E. „eltiltja tőle az unokáját”. Többször előfordult már, hogy a nagyszülőket a család lakása körül látták, de be nem csöngettek. Telefonhívásaik alkalmával kiabálva, fenyegetőzőve beszélnek.

Fentiekre hivatkozva próbáltuk elérni, hogy a kapcsolattartást a gyámhivatal ne szabályozza a korábbinál intenzívebben, vagyis a nagyszülők csak a gyerekek szüleinek felügyelete mellett találkozzanak az unokákkal nagyobb ünnepek, születésnapok, névnapok, esküvők és más családi rendezvények alkalmával. 2005. ősz folyamán a gyámhivatal megkereste a Kapcsolat Alapítványt, hogy segítsék a kapcsolattartás kiépítését, de az Alapítvány két nappal a megbeszélés előtt értesítette csak a szülőket, akik így nem tudtak a megbeszélésen megjelenni. Továbbiakban az Alapítványtól nem keresték őket. A gyámhivatal elsőfokú határozatát 2006 márciusában hozta meg, megállapítva a szokásos mértékű nagyszülői kapcsolattartást, azaz havi egy alkalmat. Tekintettel arra, hogy a nagyszülőkkel szemben számtalan érv hangzott el, ami szükségessé tenné a gyerekek fokozott védelmét, túlzottnak és a speciális jelenségeket teljesen figyelmen kívül hagyó döntésként értékeljük a közigazgatási szerv határozatát. A határozat ellen fellebbezéssel éltünk, amelynek intézése jelenleg folyamatban van.

Noha ügyeink közt igen gyakoriak a kapcsolattartással összefüggő esetek, ritkán találkozunk a nagyszülői láthatás prob-

lémakörével. Az adott ügy jól példázza: a bántalmazás nem szűnik meg a gyerek nagykorúvá válásával, családalapításával, különköltözésével. A kapcsolattartási ügyeknél általános az a jogalkalmazási hozzáállás, amely nem vesz tudomást a bántalmazás tényéről. Különösen igaz ez a nem fizikai jellegű agresszió esetében. A kapcsolattartás jogi háttérét elsősorban a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet adja. A 30. § (1) bek. így rendelkezik: „A gyámhivatal, illetőleg a bíróság a kapcsolattartást elsősorban egyezség létrehozásával – tárgyalás megtartásával – rendezi...” E paszszusra hivatkozva a jogalkalmazó abban az esetben is rákényszeríti a felekre a megegyezést, ha a gyereket nevelő szülő testi, érzelmi, erkölcsi veszélyeztetés miatt, a gyereket védendő akarja a kapcsolattartás korlátozását vagy megszüntetését elérni.

3. F.G. (Észak-Magyarország)

F.G. esetében egy folyamatban lévő válóper keretében hozott ideiglenes intézkedés apropóján kerültünk a képbe. A döntés értelmében az óvodáskorú gyereket az ítélet meghozataláig a bántalmazó apánál helyezték el. A gyerek az apához úgy került, hogy erőszakot alkalmazva, önkényesen elvitte az anyától a válóperes keresetlevél benyújtását követően, s hosszú heteken keresztül a kapcsolattartást sem tette lehetővé. Az ideiglenes intézkedés meghozatalát az anya kérte, hivatkozva arra, hogy a gyerek apánál történő elhelyezése a gyerek számára káros. Az Y. Városi Bíróság 2005. júniusi végzését arra alapította, hogy ügyfelünk nem tudta bizonyítani olyan körülmény fennállását, amely a gyerek jólétét, egészségét vagy fejlődését az apa által veszélyeztette volna. Ezzel szemben azonban hivatkozás történt az apa agresszív magatartására, a kezdetben lelki, szóbeli, majd a tettegességgig fajuló erőszakra, melyet feleségével és gyerekével szemben tanúsított. Az ideiglenes intézkedés meghozatalánál döntő szempont volt az apa által becsatolt 2003. évből származó naplóbejegyzés, melyből F.G. öngyilkossági szándékára lehetett következtetni. Ügyfelünk beszámolt róla, hogy a bántalmazás

zások következtében depresszió alakult ki nála, amelyen orvosi segítséggel sikerült túlélnie. Amíg a gyerek az apa háztartásában élt, többször lehetett a kisfiún test-szerte ütésnyomokat látni. A gyerek óvodai ballagásán a férfi rátámadt G.-re, „láncos kurvának” nevezte, saját anyját is megverte. A fentieken túl, az ideiglenes intézkedés felől döntő határozat fellebbezésében utaltunk arra, hogy az apa ellen három büntetőeljárás folyik közlekedési bűncselekmények és a gyerek ellen elkövetett testi sértés miatt. A kisfiúnál a tartózkodási hely önkényes megváltoztatását követően állandósult a herpesz betegség, amelynek az orvos szerint is pszichoszomatikus eredete van. Az apa elhanyagolta a gyerek atópiás dermatitisz betegsége okán kötelező rendszeres orvosi kontrollt, amelynek következtében a kisfiú állandóan vakarózik. Tetézi az apai környezet nevelési alkalmatlanságát az a tény, hogy a házban, amelyben laknak csak egyetlen szobát fűtenek télvíz idején, a velük együtt lakó nagymama daganatos beteg és egy korábbi alkalmattal, míg ő vigyázott a kisfiúra a gyerek több gyógyszert meggevett, s gyógyszermérgezés miatt kórházba kellett őt szállítani. Beadványunkban kiemeltük, hogy az apa agresszív, bántalmazó személyiség. Utaltunk rá, hogy ha egy gyerek anyját annak jelenlétében az apa egyfolytában szidalmazza, kurvának nevezi, majd megveri, az kifejezetten hátrányosan hat a gyerek fejlődésére. Az apánál történő elhelyezés indoklásául a bíróság abszurd módon arra hivatkozott, hogy a gyerek megszokott környezetből való kiemelése nem szolgálja a kisfiú érdekeit. Márpedig ebbe a környezetbe a gyerek úgy került, hogy az apa önkényesen kiszakította az addig őt körülvevő közegből, s teljesen elzárta az őt korábban nevelő anyától. Az első fokú bíróság döntését megelőző személyes meghallgatáson az apa nem saját alkalmasságát, hanem az anya alkalmatlanságát hangsúlyozta. A bírói végzés az anya tényeken alapuló vallomásával szemben az apa szóbeli vádaskodásait és kétes eredetű okirati bizonyítékait fogadta el. Sérelmeztük továbbá a kapcsolattartás ideiglenes szabályozását. A gyerek születését követő három évben az anya végig vele volt otthon, gondozását, nevelését 2005 májusáig (míg az apa erőszakkal magához nem vette) kizárólag az anya látta el. Mindezt a bíróság figyelmen kívül hagyta, amikor az anyai kapcsolattartást kéthetente két órában állapította meg. Ráadásul az apa még ezt a kapcsolattartást is akadályozta, és a gyermeket az anya ellen hangolta. 2005. július folyamán a rendkívüli kapcsó-

lattartási alkalom idején a kisfiú az anyánál maradt, ezt követően az apa nem jött a gyerekért, amikor pedig kereste, a gyerek közölte vele, hogy inkább az édesanyjánál akar lakni. Ettől az időponttól kezdve az anya Y.-i lakása lett a gyerek tartózkodási helye és az anya munkahelyére, egy Y.-i általános iskolába került beíratásra, az apával telefonon, ritkán személyesen tartja a kapcsolatot. Fellebbezésünket a másodfokú bíróság elfogadta és az időközben elkészült pszichológus szakértői véleményre támaszkodva a gyereket ideiglenesen az anyánál helyezte el.

Sok esetben tapasztaljuk, hogy a nők a bántalmazás következtében idegileg megroppannak, alkoholhoz nyúlnak, kábítószer-függők lesznek. Ezt a jogalkalmazó minden esetben a terhükre rója fel, anélkül, hogy vizsgálná a kiváltó okot vagy az előzményeket. A büntető bírói gyakorlat kiskorú veszélyeztetése bűncselekményének minősíti azt a magatartást, amikor az elkövető nem a gyereket bántalmazza, hanem a kiskorú rendszeresen szemtanúja az általa szeretett személy (jellemzően édesanyja) elleni erőszak-megnyilvánulásnak. Ennek ellenére a polgári perek keretében ez a tény nem jut jogi relevanciához a szülői felügyeleti jog, gyerekelhelyezés, kapcsolattartás kérdései kapcsán. Az sem egyedülálló, hogy az apa csak a válási szándék bejelentését követően kezd érdeklődni gyerekei iránt. A gyerekek sorsa felőli döntés keretében a bíróság nem vizsgálja, hogy az együttélés alatt milyen volt a két szülő részvétele a gyerek nevelésében és gondozásában. Gyakran hivatkozik a bíróság a gyerek környezetének állandóságára mint pozitív tényezőre azokban az esetekben is, amikor az anyának az apa brutalitása miatt kell elhagynia otthonát.

4. H.I. (Budapest)

Ez az ügy azért került az integrált ügyféllátás esetei közé, mert több szempontból is áttöri a családon belüli erőszakra vonatkozó közfelfogást. Értelmiségi család, többdiplomás bántalmazó, rendkívül nagy vagyon. Jogi szempontból azért volt érdekes, mert már véget ért a polgári peres eljárás, s betekintést nyerhettünk abba,

hogy, ha egy nő pernyertesként kerül ki a procedúrából, hogyan tudja érvényesíteni a neki kedvező ítéletet.

Ügyfelünk 16 éves korában ismerkedett meg férjével, aki léngesen idősebb volt nála. Két lányuk van, 16 és 18 évesek. A nő a házasságkötést követően háztartásbeliként maradt otthon, majd miután a gyerekek megszülettek, több mint 10 évig nevelte őket odahaza. A problémák akkor kezdődtek, amikor ez a szerepkör már nem volt számára kielégítő, dolgozni, tanulni vágyott, és egyre elviselhetetlenebbnek érezte, hogy teljes életét férje akaratának vesse alá. Ügyfelünk 1998 őszén bejelentette férjének, hogy egy másik férfival lépett szerelmi viszonyba, mire férje felszólította, hogy hagyja el a közös ingatlant, a gyerekek elvitelét azonban megtiltotta. 1999-től 2000 áprilisáig férj és feleség elkülönülten, egy lakásban éltek. 2000 április közepén a férfi a közös ingatlan zárait lecserélte, felesége személyes tárgyait távollétében a ház elé kihordta és őrző-védő szolgálatot alkalmazott, hogy H.I. további birtoklását megakadályozza. Miután a nő korábbi lakóhelyére nem tudott bejutni, a jegyzőnél birtokvédelmi eljárást kezdeményezett, amely megállapította, hogy joga van a ház használatához és kötelezte a férjet a jogsértő állapot megszüntetésére. A közigazgatási határozatot a férfi bíróság előtt támadta meg, mely pert mind első, mind másodfokon elveszített. A Fővárosi Bíróság jogerős ítéletében kimondta, hogy a férj birtokháborítást követett el azzal, hogy a jogszerű használatól feleségét elzárta. A férj azzal védekezett, hogy felesége a közös ingatlant a visszatérés szándéka nélkül hagyta el, de a bíróság ezt bizonyíték hiányában nem fogadta el. A házasság felbontása iránti perben a bíróság ideiglenes intézkedéssel rendezte a ház használat oly módon, hogy az ingatlan első szintjét a férj, második szintjét a feleség használatába, a többi helységet közös használatba adta. A Budai Központi Kerületi Bíróság 2002 októberében meghozott részítéletével az ideiglenes intézkedéssel egybeeső módon döntött az osztott lakáshasználatról, s annak ellenére az anyánál helyezte el a lányokat, hogy az apa egy nyilatkozatot csatolt be akkor 14 éves lányától, amelyben a gyermek az apánál való elhelyezést kérte. A bíróság indoklásában megállapította, hogy a gyereket az apa oly mértékű pszichikai nyomás és érzelmi manipuláció alá helyezte, hogy a tőle nyert vallomás nem tekinthető befolyásmentes véleménynek, ezért a döntés meghozatalában bizonyítékként nem használta fel. 2003 szeptemberi határozatával a

Fővárosi Bíróság ezt a döntést megváltoztatta, a gyerekeket az apánál helyezte el, a ház használatát pedig akként rendezte, hogy a nő a szuterén szintet, a férfi és a gyerekek a második szintet kizárólagosan használhatják, az első szint helyiségeit pedig közös használatba utalta. A gyerekekre vonatkozó döntés meghozatalában nagy szerepet játszott az a tény, hogy az eltelt 3 évben a lányok az apa háztartásában laktak, s eltávolodtak édesanyjuktól.

A ház megosztására vonatkozó bírósági ítéletet a férfi önként nem teljesítette, ennek következtében volt felesége 2004 májusában végrehajtási eljárást indított. A férfi a végrehajtási szakban is elutasította az önkéntes teljesítést, ezért a bíróság összesen 500.000 Ft pénzbírsággal sújtotta. Mivel a pénzbírság kiszabása nem hozta meg a várt eredményt, 2005. szeptember 20-án végül sor került a végrehajtási cselekmény elvégzésére. A végrehajtás azonban csak részlegesen valósult meg, mert a férfi volt felesége és a bírósági végrehajtó többszöri felszólítása ellenére fizikai erőszakot alkalmazva megakadályozta mind a tanúként megjelent jogvédők, mind a nő által odahívott lakatos lakásba való bejutását. Erre oly módon kerülhetett sor, hogy a bírósági végrehajtók a kiértesítés tartalmától eltérően karhatalmi segítség nélkül érkeztek, s céljuk szemlátomást nem a végrehajtás sikere, hanem testi épségük védelme volt. A végrehajtók jegyzőkönyvben rögzítették a végrehajtás megtörténését, azonban ez csupán látszólagosan jött létre, tekintettel arra, hogy a férfi a volt felesége számára kijelölt lakrész bejárati ajtajába a kulcsot belülről behelyezte, s azt folyamatosan ott tartotta. A végrehajtást a bíróságnál megpanaszoltuk, s kértük annak ismételt – immár karhatalmi segítséggel történő – elvégzését.

A lányokat, akik időközben 18 és 16 évesek lettek, az apa oly mértékben tartja lelki terror alatt, hogy nem hogy elmenni nem mernek az anyjukkal, de telefonon is csak titokban hívják. A gyerekek kora miatt a gyámhatóság hatáskör hiányában elutasította az intézkedése iránti kérelmünket.

Ez az ügy jól példázza, hogy a magyar jogrendszer tehetetlen az olyan esetekben, amikor egy jogerős bírói ítélet végrehajtására nem önkéntes teljesítéssel kerül sor. A 2003 szeptemberében meghozott határozat első végrehajtási kísérlete két évvel később, 2005 szeptemberében zajlott le. Eredmény nélkül. A jogsértő állapot 2000 áprilisa óta áll fenn. Az, hogy a végrehajtást megtagadó felet többször pénzbírsággal sújtja a

bíróság, nem hoz megoldást, hisz amellet, hogy a bírságot sem fizeti meg, a teljesítést továbbra is megtagadja. A végrehajtásnál további gondot jelent, hogy még ha a végrehajtási cselekmény sikerrel zárul is, amint a végrehajtó és a karhatalmi szervek eltávoznak, az elkövető visszaállítja a jogsértő állapotot. És nem csupán tárgyak, ingók és ingatlanok esetében tapasztaljuk a vég nélküli időhúzást, hanem akkor is, amikor gyerekekről van szó. Márpedig az ő esetükben az időmúlás súlyos és visszafordíthatatlan testi-lelki károkat okoz.

5. J.K.L. (Közép-Magyarország)

J.K.L. férje afrikai származású háziorvos, aki házasságuk idején öt és három gyermekét súlyosan bántalmazta. A válóperre majd' harminc évnyi házasság után került sor, amikor a fiúk mindegyike már felsőoktatási intézménybe járt. A bontóperben a bíróság 200 nm-es közös házuk osztott használatát rendelte el annak ellenére, hogy a férfi kizárólagos tulajdonában állt egy szolgálati lakás is, valamint egy budapesti ingatlannal is rendelkezett. A közös ingatlanban alakították ki a férj orvosi rendelőjét külön bejáratral. Az asszony a per során kijelentette, hogy az osztott használatra csak olyan formában hajlandó, hogy férje kizárólagos használatába a rendelő rész kerül. A bíróság e 2005 júniusi ítéletében kimondta, hogy a lakás objektíve alkalmas a megosztott használatra, és a nő nem igazolt olyan szubjektív tényezőt, amely kizárná volt férje használati jogát. A határozatban a bíróság megjegyezte: az a tény, hogy a férfi budapesti ingatlant vásárolt, nem jelenti, hogy az ingatlanban kíván élni. Az osztott lakáshasználat indoklásában a bíróság érvként sorolta fel, hogy a közös használat elősegítené, hogy a felek régi sérelmeiket elfeledve közeledjenek egymáshoz (!). A bírói döntés értelmében ügyfelünk arra kényszerült, hogy valamelyik nagyfiával megossza hálószobáját; a fürdőszobát négy felnőtt embernek kellett közösen használnia, míg az apa egyedüli birtokosa lett a másik fürdőszobának. Az előzményekhez hozzátartozik, hogy a férfi még 1999-ben elhagyta a családját, és velük minden kapcsolatot megszakított. A per során a nő hivatkozott

férje alkoholizmusára, agresszív természetére, az őket hosszú évekig fenyegető tettegességére, megalázó magatartására, az otthoni légkört jellemző érzelmi-szóbeli erőszakra. Az asszony beszámolt arról például, hogy férje házasságuk vége felé többször is kijelentette, hogy egy afrikainak mindig fiatal nőt kell „használnia”, mivel az öreg már semmit sem ér, s nem rejtette véka alá külső szexuális kapcsolatait sem. Ügyfelünk az előadását bizonyítékokkal is alátámasztotta, így kérte bekérni az X. Városi Rendőrkapitányság jegyzőkönyvét, amely arról tanúskodik, hogy évekkel ezelőtt az anya és gyerekei elleni testi sértés miatt a férfit őrizetbe vették. Ügyfelünk becsatolt továbbá több pszichiáter-szakorvosi igazolást két fia kényszerbetegségéről. Az orvosi vélemények egyértelműen összefüggésbe hozták a súlyos szorongást az apai agresszióval.

Az apa nem ellenezte a nagykorú gyermekek részére történő tartásdíj fizetését. A bíróság ebben a körben hangsúlyozta, hogy a fiúknak az apával szemben nemcsak jogaik, de kötelezettségeik is fennállnak, ezért kötelesek jó viszonyt ápolni édesapjukkal. Mint a bíróság 2005. június 29-i ítéletében szerepel, az a nagykorú gyerek, aki nem köszöni meg különélő szülőjének rendszeres anyagi támogatását, és nem tájékoztatja apját iskolai előmeneteléről, valamint élete alakulásáról, érdemtelené válik a tartásra. Ügyfelünk részére a bíróság havi húszezer forint asszonytartást állapított meg. Az összeg meghatározásánál abból indult ki, hogy a nő a házasság fennállása alatt a férjének segített az adminisztráció intézésében, így hivatalos munkaviszonyban soha nem állt, valamint 50 százalékos munkaképesség csökkenést diagnosztizáltak nála.

Az ítélet fellebbezésében benyújtásra került a Nőkkel Szembeni Hátrányos Megkülönböztetés Kiküszöbölésével Foglalkozó ENSZ Bizottság (CEDAW Bizottság) 2005. január 26-án elfogadott, Magyarországot elmarasztaló állásfoglalása a 2/2003. A.T. kontra Magyarország ügyben. A döntés hangsúlyosan kitér a nők életének, testi, lelki épségének, biztonságának és méltóságának tiszteletben tartására, mely alapjogok előnyt élveznek akár a tulajdonhoz való joggal szemben is. A CEDAW Bizottság elfogadhatatlannak tartja a megosztott lakáshasználatot azokban az esetekben, ahol az egyik családtag a másikat bántalmazza. A fellebbezés még nem került elbírálásra.

A Családjogi törvény 31/B § (4) bekezdés kimondja: „A bíróság a házastársak közös tulajdonában vagy közös bérletében

levő lakásának használatát megosztja, ha azt a lakás alapterülete, alaprajzi beosztása és helyiségeinek száma lehetővé teszi. Nem osztható meg a lakás használata, ha a házastárs korábbi magatartására figyelemmel a közös használat a másik házastárs vagy a kiskorú gyermek érdekeinek súlyos sérelmével jár.” Nyilvánvalóan a megosztást kizáró ok az egyik félnek a partnere, vele együtt lakó hozzátartozói elleni szisztematikus bántalmazó magatartása. A bírósági ítéletekben azonban az ingatlan megosztott használatának elutasításakor csak ritkán köszön vissza a családon belüli erőszakra történő hivatkozás. Ennek legfőbb oka, hogy az egységes bírói gyakorlat értelmében a különválást követően jelzett tettlegesség nem eredményezi a szubjektív oszthatatlanság megállapítását, arra csak a házastársak korábbi magatartásának vizsgálata vezethet. És mivel a házastársi jogviszony fennállásának idején ritkán van bizonyítható nyoma a bántalmazásnak, így nem meglepő, hogy a szubjektív oszthatatlanság kapcsán az alábbiakhoz hasonló bírósági határozatok születnek:

„...az alperes magatartása pedig ital hatása alatt időnként agresszív és kötekedő ugyan, ez azonban nem éri el azt a szintet, amely a közös tulajdonú lakás használatának a megosztását kizárná.” „Egységes az ítélkezési gyakorlat abban, hogy csak az olyan magatartások minősülnek súlyosan sérelmesnek, amelyek lehetetlenné teszik a további együttlakást.” „Önmagában az alperesnek a házasság felbontására okot adó italozó magatartása, valamint az életközösség megszűnése után a házasság felbontásával kapcsolatos kölcsönös viták hevében tanúsított egyetlen tettlegessége nem valósít meg olyan „többlet-tényállást”, amely a vele való együttlakást is lehetetlenné tenné.” (BH 2002.313) „A felperes csupán állította, de nem bizonyította azt, hogy az alperesnek a házasság felbontására is okot adó magatartása olyan „többlet-tényállást” is megvalósított volna, amelyre figyelemmel a lakás megosztott használata a felperes vagy a közös kiskorú gyermekek érdekeinek a súlyos sérelmével járna...” (BH 2001.478)

6. M.N. (Budapest)

M.N. kapcsolattartási ügyével fordult hozzánk. Első ízben 2001 februárjában jelezte a C. kerületi gyámhivatal felé, hogy nem mű-

ködik gyerekeinek az apával való kapcsolattartása. Ekkor már külön éltek, 2000 novemberében adta be a válókeresetet. A különélés alatt a férfi a gyerekek gondozását elhanyagolta, a gyermekek ellátását anyagilag sem segítette. A kapcsolattartásra az apa által kitálalt, az anya által elfogadott időpontokat a férfi nem tartotta be: vagy egyáltalán nem élt a kapcsolattartással, vagy nem az előzetesen meghatározott időkeretben. A gyámhivatal a bíróság hatáskörére hivatkozással elhárította a beavatkozás iránti kérést, ellenben eljárást indított két hónappal később, amikor az apa tett nála bejelentést. A Fővárosi Bíróság 2001. július 12-én kelt végzésével jogerőssé vált a kapcsolattartásra vonatkozó ideiglenes intézkedés. A probléma nem oldódott meg. Az apa továbbra sem tartotta be a bírósági végzésben foglaltakat, szitkozódó, fenyegetődző, erőszakos magatartást tanúsított, valamint letagadta, hogy minden alkalommal rendszeresen megkapja a gyerekeket. Ügyfelünk 2002 és 2004 között számtalan alkalommal kereste meg a gyámhivatalt, hogy segítséget kérjen. Erre egyetlen alkalommal sem kapott érdemi választ. Azt követően sem, hogy beszámolt a gyerekeknél tapasztalt, egyre erősödő pszichoszomatikus tünetekről (fogcsikorgatás, állandó migrénés fejfájás, ágybavizelés). A gyámhivatal 2001 óta tisztában volt azzal, hogy az apa nem tartja be a bírósági ítéletben foglaltakat, s magatartásával veszélyezteti a kiskorúak testi és lelki fejlődését. 2004. március 19-én ügyfelünk levélben kereste meg a gyámhivatalt és a gyermekjóléti szolgálatot, amelyben jelezte, hogy a gyerekek az utóbbi időben arról számoltak be, hogy a kapcsolattartások során az édesapjuk több esetben megrúgta őket. A szociális munkás az anya panaszára úgy reagált, hogy az apa fenti magatartása nem haladja meg a házi fegyelmi jogkörét, ezért nem is elítélendő cselekmény. Amikor végül sikerült elérni, hogy az ügy kapcsán a gyámhivatal meghallgassa a szülőket, ott nem az apa felelősségre vonására került sor, hanem az anya figyelmeztetésére, hogy rugalmasabban kezelje a kapcsolattartás során felmerülő nehézségeket. Ezt követően az édesanya az ítéletben a kapcsolattartásra meghatározott időpont után legfeljebb 30 percet várt az apára, majd úgy tekintette, hogy az nem élt kapcsolattartási jogával. Ennek eredményeképpen a gyámhivatal 2004. március 31-én kelt határozatában, majd a Fővárosi Közigazgatási Hivatal Fővárosi Gyámhivatal másodfokon felszólította a jogellenes magatartás megszüntetésére. Volt férje ezután sorozatosan

nyújtotta be a beadványokat a gyámhivatalnak, amelyekben elpanaszolta, hogy az anya nem teszi számára lehetővé kapcsolattartási jogának gyakorlását. Ilyen előzmények után került sor ügyfelünk bírságolására, először 10.000, majd 25.000 Ft összegekre. A gyámhivatal elmarasztalta az anyát és pénzbírsággal sújtotta olyan esetben is, amikor az apa 1 és ¼ órát késett, ennek ellenére az anya megvárta őt és megkísérelte a gyermekeket átadni. Az apa a gyerekeket nem vette át, ellenben veszekedni és dulakodni kezdett, amiről a kiérkező rendőrök jegyzőkönyve is tanúskodott. 2004 júliusi határozatában a Fővárosi Gyámhivatal egy korábban elmaradt kapcsolattartásért 50.000 Ft pénzbírsággal sújtotta az anyát. A gyámhivatal a döntését arra alapozta, hogy az apa az iskolától hozott egy igazolást, mely szerint a nagymama elvitte előle a nagyobbik gyereket az iskolából. Ez az állítás nem felelt meg a valóságnak, ugyanis ebben az időpontban a gyermek az iskola földszintjén tartózkodott, ahol találkozott az apjával és közölte vele, hogy nem megy vele. Az apa erre azt válaszolta, hogy rendben, akkor felmegy az igazgatóhoz, és igazolást kér, hogy elvitték előle a gyereket. Így is tett. Az igazgató nem győződött meg arról alaposan, hogy a gyerek tényleg ott van-e vagy sem, hanem pusztán az apa bejelentésére kiadta az igazolást.

Noha az anya 2001-ben gyerekei védelmében maga fordult segítségért a gyámhatósághoz, egyetlen alkalommal sem került sor az apa figyelmeztetésére, felelősségre vonására vagy bírságolására. A közigazgatási hatóság passzivitása okán az anya kezdeményezni kényszerült az apa szülői felügyeleti jogának megszüntetését, másodlagosan kapcsolattartási jogának megvonását, harmadlagosan kapcsolattartási jogának korlátozását, mely peres eljárás jelenleg is folyamatban van. A gyámhatóság a per folyására hivatkozva nem védi meg a gyerekeket az őket érő erőszaktól, a hatályban lévő ítélet alapján tevékenységét csupán az anya bírságolására korlátozza. Ez az állapot vélelmezhetően még több évig elhúzódhat, amíg az eljárás jogerősen befejeződik.

Mindezekkel párhuzamosan az apa több eljárást kezdeményezett volt feleségével szemben. Így többek közt rendszeresen bejelentést tett a gyámhatóságnál a kapcsolattartás nem megfelelő teljesítése miatt, kezdeményezte a gyerekek védelembe vételét, továbbá feljelentést tett kiskorú veszélyeztetése és rágalmozás bűncselekmények gyanúja miatt.

Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (Gyvt.) és a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (Csjt.) egyaránt alapelveként kezeli a kiskorú gyermek jogainak és érdekeinek elsődleges figyelembe vételét az őket érintő ügyekben való döntés során. Ennek az elvnek az alkalmazása a gyakorlatban úgy jelenik meg, hogy a gyámhatóság vagy a bíróság a gyerek érdekének azt tekinti, ha mindkét szülőjével tartja a kapcsolatot, s az apával való intenzív kapcsolata az anyánál való elhelyezést követően is fennmarad. E jogértelmezés ügyeinkben azt eredményezi, hogy a hatóságok továbbra is kiszolgáltatják a gyereket a bántalmazó apának, s nem hajlandóak elismerni, hogy bizonyos körülmények között a gyerek érdekét jobban szolgálja, ha egyáltalán nem vagy csak ellenőrzött körülmények között kell az apával találkoznia. A kapcsolattartás jogintézménye a mai magyar gyakorlatban a családon belüli erőszak nő és gyerek áldozatainak a bántalmazótól való különválás utáni kiszolgáltatottságát segíti elő, hisz joga alapul szolgál az apa számára a további zaklatáshoz és az uralom fenntartásához. A 149/1997. (IX.10.) Kormányrendelet (Gyer.) a kapcsolattartást előíró határozattól való eltérésre egyetlen jogi lehetőséget biztosít: ha erre nem a gyermeket nevelő szülő önhibájából kerül sor. Álláspontunk szerint az anya pont akkor sértené meg szülői kötelezettségeit, ha hagyná, hogy a kapcsolattartás égisze alatt a gyerekek bántalmazásnak legyenek kitéve. Mivel a gyerekek ellenállása apjukkal szemben belülről fakad, annak kizárólagos oka az apa agresszivitása, sem az anyának, sem az őket védeni köteles hatóságoknak nincs joga olyan kapcsolattartásra kényszeríteni őket, amelynek hosszú távú káros hatása van pszichés fejlődésükre.

A Büntető Törvénykönyv 2005. szeptember 1. óta hatályos módosítása értelmében: 195. § (4) „Aki a bírósági vagy hatósági határozat alapján nála elhelyezett kiskorú és a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult személy közötti kapcsolat kialakítását vagy fenntartását a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is akadályozza, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.” Ez a rendelkezés súlyosan érinti azon anyákat, akik az apa bántalmazó

magatartása miatt akadályozzák a kapcsolattartást. Tekintettel arra, hogy sem a bíróság, sem a gyámhatóság nem vizsgálja a családon belüli erőszak fennállását, a nők kénytelenek önbíráskodással védeni gyerekeik testi-lelki épségét. (A sérelmezett törvényhelyet Alkotmánybíróság előtt támadtuk meg.) További problémát jelent, hogy az érzelmi-szóbeli és az ún. házi fegyelmi jog – egyébként önkényes – kereteit meg nem haladó testi bántalmazást a jogalkalmazó nem minősíti a kiskorú veszélyeztetés bűncselekmény alaptényállását kimerítő elkövetési magatartásnak, így az apa ellen nem folytatható sikeres büntetőeljárás. Ez egyben kizárja azt is, hogy ellene távoltartás elrendelését lehessen kérni. Bár létezik jogi precedens rá, az ítélkezési gyakorlat még mindig bizonytalan annak megítélésében, hogy a bántalmazásról valamely folyamatban lévő közigazgatási vagy bírói eljárás során beszámoló személy elkövetheti-e a rágalmazás bűncselekményét. Így a bántalmazottak bizonytalanságban vannak afelől, hogy beszámolhatnak-e valós körülményeikről: ki vannak szolgáltatva az adott bíróság jogértelmezésének, és annak, hogy a bíróságok a bántalmazást általában nem hajlandók kivizsgálni, míg feladatuknak tekintik a bántalmazó „személyhez fűződő jogait” védelmezni.

7. O.P. (Kelet-Magyarország)

O.P. már korábban ügyfele volt mind a NANE Egyesületnek, mind a Habeas Corpus Munkacsoportnak, ügyében 2003 novemberében az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordultunk. Az integrált ügyféllátásba akkor került be, amikor a strasbourgi bíróság elutasította ügye tárgyalását.

Ügyfelünk munkahelyi szexuális zaklatás miatt fordult hozzánk. 2001. január 2-án kezdett dolgozni a Q.-i Katonai Ügyészségen, ügykezelő munkakörben. Munkába állását követően rövidesen észlelte, hogy közvetlen főnöke a munkavégzés során folyamatosan a melleit bámulja, amely magatartás őt rendkívül zavarta. Az is hamarosan kiderült, hogy kolléganői tudnak a férfinak erről a szo-

kásáról, és megnyugtatták, hogy a férfi ezen túl nem megy, a zaklatás kimerül a női kolléganők melleinek nézésében.

Mivel ügyfelünk számára ez a helyzet elviselhetetlenné vált, ezt személyes meghallgatás keretében jelezte a munkáltatói jogkör helyettesítés alapján ellátó vezetőügyész-helyettesnek. Ő készségesnek mutatkozott a probléma megoldásában, ám elsősorban azt tanácsolta, hogy próbálják meg az ügyet egymás közt rendezni. E beszélgetés sikertelensége következtében a nő visszament munkáltatójához, aki a korábbihoz képest feltűnően elutasító magatartást tanúsított. Közölte, hogy egyik ügyész sem akar ügyfelünkkel dolgozni, mert félnek, hogy őket is feljelenti valamilyen koholt vád alapján. A vezetőügyész-helyettes megkérdezte még, hogy kinek higgyen; annak, aki 3 hete van itt, vagy annak, aki 13 éve. Megjegyezte, hogy a nő talán túlérzékeny és javasolta, hogy forduljon pszichológushoz. A vezetőügyész-helyettes 2001. február 26-án fegyelmi eljárás megindítását rendelte el a titkárnő ellen munkamegtagadásra hivatkozva, amelynek eredményeképpen a 2001 áprilisában meghozott határozatban a legsúlyosabb, elbocsátás fegyelmi büntetéssel sújtotta. A fegyelmi eljárás keretében sor került a két fél meghallgatásán túl a többi ügykezelő, irodavezető és más ügyészek meghallgatására is. A korábban a nővel sorközüösséget vállaló munkatársnők azonban a tanúkihallgatás során már nem ismerték el, hogy ők is tapasztaltak hasonlókat a bepanaszolt ügyész részéről. A fegyelmi határozat hatálytalanítása tárgyában a nő munkaügyi bírósághoz fordult. Keresetében kifejtette, hogy a fegyelmi határozatot jogszabály-sértőnek tartja, mert nem történt munkamegtagadás, csupán azt kérte, hogy a továbbiakban ne az őt zaklató főnökével kelljen együtt dolgoznia. Az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította, a fegyelmi vétség súlyával arányban állónak találta az ügyészség által kiszabott fegyelmi büntetést, s annak enyhítésére nem látott alapot. A bíróság érvelése arra támaszkodott, hogy a tényállás alapján megállapítható, hogy az állítólagos zaklatás nem meríti ki a jogszabályban rögzített együttműködést lehetetlenné tevő súlyos okot. A bíróság utalt még a nő együttműködési készségének hiányára, ellenben a munkáltató eljárását a kölcsönös megegyezésre való törekvés bizonyítékaként látta, s így nem állapította meg a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményének megsértését. A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet részben megváltoztatta és az elbocsátás fegyelmi büntetést

megrovásra enyhítette. A fellebbviteli bíróság helyben hagyta a munkaügyi bíróság által megállapított tényállást. Az eset összes körülményeinek mérlegelésével a bíróság úgy ítélte, hogy az elbocsátás eltúlzott szankció a sérelmezett munkamegtagadás esetében. A közbenső ítélet ellen benyújtott felülvizsgálati kérelmében a volt munkáltató a másodfokú közbenső ítélet hatályon kívül helyezését és az elsőfokú ítélet helybenhagyását kérte, melynek a Legfelsőbb Bíróság 2002. november 13-án meghozott határozatában maradéktalanul eleget tett. A Legfelsőbb Bíróság megerősítette az első- és másodfokú bíróságok által megállapított és elfogadott tényállást, melynek értelmében ügyfelünk az adott ügyéssel történő együtt-dolgozást bizonyított ok nélkül megtagadta, ezáltal hivatali kötelességét vétkeesen megszegte.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságához intézett beadványunkban azt panaszoltuk, hogy a magyar állam nem tett eleget az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló római egyezmény előírásainak. Így a magyar eljárásban sérültek a magánélet tiszteletben tartásához és a hatékony jogorvoslathoz fűződő jogok.

A beadványban kiemeltük, hogy a magyar jogrendszerben a munkahelyi szexuális zaklatással *expressis verbis* egy jogszabály vagy jogszabálynak nem minősülő alacsonyabb szintű jogforrás sem foglalkozik. Ez azt jelenti, hogy sem a munkahelyi szexuális zaklatás jogi fogalma nincs definiálva, sem annak szankciórendszere nincs kidolgozva. Mivel teljes mértékben hiányzik az anyagi jogforrás, így értelemszerűen annak speciális eljárási szabályai sem léteznek. A munkahelyi szexuális zaklatás „kivizsgálására” kizárólag a zaklatást elszenvedő fél ellen folyó fegyelmi eljárás keretében került sor. Az Emberi Jogok Európai Bírósága 2006 januárjában értesítette a panaszost, hogy érdemben nem tárgyalják ügyét, mert az nem esik a római egyezmény tárgyi hatálya alá. Az elutasítást követően úgy döntöttünk, az ENSZ CEDAW Bizottságához fordulunk. Ennek legfőbb indoka, hogy Magyarországon továbbra sincs olyan jogszabály, amely nevesítené a szexuális zaklatást. Nem változtatott e helyzeten a 2003. évi CXXV. tv. az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség biztosításáról sem. E törvény 10. §-a meghatározza ugyan a zaklatás fogalmát, de nem definiálja önállóan a szexuális zaklatást. Még ha rugalmas jogér-

telmezéssel a meghatározás ki is terjeszthető az ellenséges munkahelyi környezet teremtésében formát öltő szexuális zaklatásra, akkor is figyelmen kívül marad az igen elterjedt szexuális zsarolás, vagy a *quid pro quo* szexuális zaklatás jelenségköre. A szexuális zaklatás elismerésének hiánya azzal az eredménnyel járhat – mint ebben az esetben is –, hogy a munkáltató szabadon dönthet arról, létrehoz-e az ilyen esetek bejelentését tisztességesen kivizsgáló eljárásokat. Ugyanakkor teljesen szabad kezét kap ahhoz, hogy az ilyen bejelentés során a figyelmet teljesen elterelje a zaklatásról, és helyette a munkavállaló állítólagos mulasztásairól vizsgálódjon.

8. R.S. (Budapest)

Jómódú, értelmiségi család, együttélésük idején a Rózsadombon laktak. A férfi a házasság alatt az érzelmi és gazdasági abúzus tipikus és szélsőséges formáit gyakorolta a feleségével és gyerekével szemben – ügyfelünk ezt úgy fogalmazta meg, hogy férje „aranykalitkában tartotta”. A nő és a gyerek szinte teljesen el volt zárva a külvilágtól, a kisfiú soha nem mehetett játszótérre, nem látott más gyerekeket, az anya nem tarthatta a kapcsolatot édesanyjával, öccsével, más családtagjaival és barátaival, férje még azt is ellenezte, hogy a munkahelyére visszatérjen. Ebből a környezetből R.S. egy körültekintően megszervezett szöktetés keretében szakadt ki, azóta édesanyjával és nagymamájával lakik együtt gyermekével. Az apától való elköltözés idején az akkor négyéves gyerek a pszichológusi vizsgálat szerint egy kétéves gyerek szocializációs szintjén állt. R.S. és férje 1997-ben lefolyt házassági bontóperében egyezséggel rendezte a gyermeknek az anyánál történő elhelyezését és a kapcsolattartás kérdését. A válóperben a családon belüli erőszakról nem tettek említést. A nő a férjénél hagyta a vagyon nagy részét a szabadságért cserébe. A válópert követően a nőt volt férje fenyegető zaklatással kezdte üldözni, amely a gyerekkel való kapcsolattartás körül összpontosult. Mivel az anya úgy érezte, hogy az apával való kapcsolattartás gyerekeire rossz hatással van, 1997 szeptemberétől kezdve nem adta oda a gyereket apai láthatásra. Ügyfelünk beszámolt róla, hogy a kapcsolattartásokat az apa arra hasz-

nálta fel, hogy a kisfiúnak szidalmazza az anyát és nagymamáját, s azzal ijesztgette, hogy az anyát börtönbe juttatja, és akkor a gyerek vele fog élni. A gyámhatóság az anya indokait nem fogadta el és 1998-tól kezdődően folyamatosan pénzbírságot szabott ki, amelynek összege 2005-re, az apa halálának időpontjáig több mint kétmillió forintba emelkedett. Az apa ugyanis minden elmaradt láthatási alkalommal bejelentést tett a gyámhivatalnál, mire ők kiszabták az akkori törvény szerint legsúlyosabb, alkalmanként százezer forintos bírságot és elmarasztalták a nőt az utazási költségekben. Az egyik bírságot megállapító jogerős közigazgatási határozat bírói felülvizsgálatát kezdeményeztük, keresetünket azonban a bíróság idézés kibocsátása nélkül elutasította. Döntését azzal indokolta, hogy az akkoriban hatályos 1957. évi IV. törvény (Áe.) 72. § (4.) bekezdés b) pontja kizárja a bírósági felülvizsgálat köréből azokat az államigazgatási határozatokat, amelyek jogerős bírósági határozat végrehajtását szolgálják. A bíróság végzésében kimondta, hogy a bírságot kiszabó gyámhatósági határozat végrehajtási jellegű, érdemi döntést nem tartalmaz. Álláspontunk szerint a jogbiztonság elvét súlyosan sérti, ha egy államigazgatási szerv több millió forintot pénzbírságot szabhat ki anélkül, hogy azt a bíróság előtt meg lehetne támadni, ezért a határozat ellen fellebbezéssel élünk.

Az apa által gyermekelhelyezés megváltoztatása tárgyában indult perben a bíróság oly módon módosította a kapcsolattartás szabályait, hogy az apa 2000. július 1. és 2000. december 31. között a Kapcsolat Alapítvány helyiségében láthatja gyermekét, majd ezt követően a fokozatosság megtartásával, magával viheti a kisfiút. Minthogy az Alapítvány munkatársai megállapították, hogy a gyerekek feszültté válik a szülei közt érzékelhető ellenséges légkörtől, úgy ítélték, hogy a kapcsolattartás gördülékeny lebonyolításának előfeltétele, hogy közreműködjenek „a szülők közti indulatok lecsillapításában és az egymás közti társadalmilag elfogadható kommunikáció beindításában”. Miután a Kapcsolat Alapítvány e célkitűzése nem járt sikerrel, továbbá az Alapítvány vezetője egy alkalommal maga is alanya volt egy apai dühkitörésnek, az Alapítvány munkatársai beszüntették a közreműködésüket, és a családot a B. Gyermekkorházba irányították át. Itt több pszichológus leírta, hogy a gyerek érdekében nem javasolják az apával való kapcsolattartást. Az illetékes gyermekjóléti szolgálat hasonlóan vélekedett a gyerek állapotáról, szintén írásban.

A fenti két véleményre támaszkodva az anya peres eljárásban kérte az apai kapcsolattartási jog megvonását. A keresetet a bíróság első fokon elutasította, arra hivatkozva, hogy nem állapítható meg, hogy az apa a kapcsolattartás során veszélyeztetné a gyermek testi, értelmi, erkölcsi fejlődését. Ítéletében a bíróság hangsúlyozta az anya felelősségét a kapcsolattartás megghiúsulásában, amelynek okát a másik szülővel szembeni leküzdhetetlen ellenséges érzületében jelölte meg. A másodfokú bíróság 2004. februárjában az ítéletet megváltoztatva, a kapcsolattartás ellenőrzött körülmények közötti lebonyolítását rendelte el. A határozat kimondta, hogy az eredetileg az egyezségben szereplő kapcsolattartási feltételektől eltérően az apa egyéves átmeneti időn keresztül csak jogász élettársa felügyeletével viheti el a gyereket kéthetente három órára. Ezt követően fokozatosan kell megvalósítani az eredetileg elrendelt kapcsolattartást. Utóbb e határozat hiányaként merült fel, hogy nem rendelkezett kifejezetten a rendkívüli kapcsolattartásról. Az apa számára a gyámhatóság által támogatott jogértelmezésében ez azt jelentette, hogy a rendkívüli kapcsolattartás változatlan formában ugyanúgy megilleti őt, mint korábban. Mi, az *a minori ad maius* jogértelmezési elvre támaszkodva azzal érveltünk, hogy mivel a bíróság szigorította az eredeti feltételeket a rendes kapcsolattartás esetében, a döntés szellemével nem lenne összeegyeztethető, ha a gyerekekre nézve megerőltetőbb kapcsolattartási formában nem érvényesülne a védelem.

A férfi egy ízben feljelentést tett volt felesége ellen veszélyes fenyegetés szabálysértése miatt. Feljelentését arra alapította, hogy R.S. egy gyámhivatali egyeztető tárgyaláson azt mondta neki: „Ezt nem úszod meg szárazon”. A szabálysértési hatóság az eljárást megszüntette, mert úgy ítélte, hogy a hivatkozott kijelentés nem alkalmas komoly félelemkeltésre.

Az eset jól érzékelteti, hogy a válás utáni fenyegető zaklatásnak a mai magyar intézményrendszer és joggyakorlat teljes mértékben teret enged. Az esetbeli férj sorozatosan, megállás nélkül indította felesége ellen a különböző eljárásokat, amik vagy megállapították a nő vétkességét vagy elutasították a bejelentést. Abban az esetben is azonban, amikor konkrét joghátarránnal a határozat nem járt, a bántalmazó elérte, hogy a szétválást követően is gyakorolja hatalmát a másik fél ideje és lel-

kiállapota felett. A magyar jogrendszerben a fenyegető zaklatás ismeretlen fogalom.

Az ügy rávilágít továbbá arra az általános problémára, hogy a bíróság elutasítja a határozata értelmezésére irányuló kéréseket. Többször előfordul, hogy a felek eltérő módon értelmezik a jogalkalmazó határozatában foglaltakat. Ilyenkor az lenne a megoldás, hogy a bíróság, mint autentikus forrás kötelezően nyilatkozik, hogy mi volt az eredeti szándéka a döntéssel.

Álláspontunk szerint a kapcsolattartás megvonása tárgyában folytatott peres eljárásban a bíróság, legalábbis részben, helyt adott az anya keresetének és kimondta, hogy az apa nincs jó hatással a gyerekekre, ezért korlátozta a kapcsolattartást. Ebből az is következik, hogy korábban az anya jogosan gátolta az apai láthatást, márpedig erre az időszakra nézve már több, mint egymillió forintos bírságot szabtak ki rá. Ennek ellenére a kiszabott bírság tárgyában a bíróság nem határozott, a gyámhatóság pedig továbbra is fenntartotta intézkedését. A Csjt. 92. § (6.) bek. értelmében a kapcsolattartásról rendelkező bírósági határozat végrehajtásáról a gyámhatóság gondoskodik. Ugyanakkor a Gyvt. általános rendelkezései szerint egyéb szervek és személyek mellett a gyámhatóság törvényi feladata, hogy segítséget nyújtson a gyermekek törvényben foglalt jogainak és érdekeinek érvényesítéséhez, a szülői köteleességek teljesítéséhez, illetve gondoskodjon a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzéséről és megszüntetéséről. E két törvényhely egymásra vetítéséből következik, hogy a gyámhatóság feladata nem korlátozható a bírósági ítélet automatikus végrehajtására, hanem azt mindenkor a gyermek aktuális élethelyzetének megfelelően, jogai, testi, lelki, erkölcsi fejlődése biztosításának szem előtt tartásával, értelmezve kell végrehajtania. Egy bírósági határozat végrehajtása semmi esetre sem lehet gépies feladat, hiszen, ha a jogalkotó ezt akarta volna elérni, nem olyan szerv hatáskörébe utalja, amelynek munkatársai képzettségükönél és az intézmény kompetenciájánál fogva gyerekvédelemmel foglalkozik. Az is a gyámhatóság jelenlegi, végrehajtó szerepértelmezése ellen szól, hogy egy bírósági határozat meghozatalának időpontjától hosszú évek telnek el, egy gyermek növekedésével

természetesen változnak a kapcsolattartás körülményei is, ezért lehetetlen a változatlan végrehajtás.

A gyámhatóság által kiszabott bírság az illetékes önkormányzat költségvetését gazdagítja. Ez a gyakorlat a gyámhatóságot arra ösztönzi, hogy bírságot szabjon ki, hisz ezzel saját büdzsáját növeli. Az anyagi érdekeltség miatt nem biztosított a hatóság elfogulatlansága.

9. T.U. (Nigéria-Közép-Magyarország)

A nigériai származású, keresztény vallású özvegy 2003. május 2-án egyedül érkezett Magyarországra és menekültként történő elismerésére irányuló kérelmet terjesztett elő. A Belügyminisztérium Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Közép-Dunántúli Regionális Igazgatósága T.U. kérelmét 2003. május 29. napján hozott határozatával megtagadta, egyúttal elrendelte kiutasítását. Az elutasítást azzal indokolta, hogy a nő nem valószínűsítette, hogy hazájában faji, vallási okból, nemzetiségi hovatartozás, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz tartozás vagy politikai meggyőződése miatt üldözés érte volna. A másodfokú államigazgatási hatóság ügyfelünk fellebbezését 2003 szeptemberében elutasította és az elsőfokú határozatot helyben hagyta. A Fővárosi Bíróság 2004. január 20-án meghozott határozatával az államigazgatási eljárás megismétlését rendelte el, mert megítélése szerint az érdemi döntés meghozatalához szükséges teljes körű tényállás tisztázása elmaradt. A megismételt eljárásban az ügyintéző nem vette igénybe tolmács közreműködését, mert beszélt az angol nyelvet. Mint utóbb kiderült, ügyfelünk és az ügyintéző nem értette tökéletesen egymást, így a meghallgatási jegyzőkönyvbe több valótlan tényállítás úgy került bele, mintha azt ügyfelünk mondta volna, többek közt, hogy T.U. hazájában négy embert megölt. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal illetékes igazgatósága a nigériai nő nyilatkozatát ellentmondásosnak és életszerűtlennek értékelte és a menekültkénti elismerésre irányuló kérelmet ismét megtagadta. T.U. a határozat bírói felülvizsgálatát kezdeményezte, mely perben keresetét a bíróság 2005 márciusában újból elutasította. A bírói indoklás kitért rá, hogy a nő személyes előadása nem volt alkalmas

a menekült státusz megszerzésére, mert az általa elmondott bántalmazások ellen hazájában kellett volna jogorvoslatért folyamodnia. A bíróság a nő nyilatkozatából csak az esetleges vallási üldözést vizsgálta, ugyanis a nő, férje (egy tradicionális vallási közösség főpapja) halála után visszatért keresztény hitére. Hátrányára értékelte továbbá a bíróság, hogy a meghallgatási jegyzőkönyvben foglaltakkal szemben, a tárgyaláson tagadta az emberölést. Bár már ekkor jelezte, hogy nyelvértési nehézség okozta a félreértést, a bíróság ezt nem fogadta el, mivel a jegyzőkönyvet korábban helybenhagyólag aláírta.

Ezt követően ügyfelünk új menedékjogi kérelmet nyújtott be, amelyben új tényként egy levélre hivatkozott. A levelet Nigériában maradt barátnője írta neki, aki arra figyelmeztette, hogy maradjon távol szülőhelyétől, mert családja körözteti. Ebben az eljárásban meghallgatására három alkalommal került sor. Az eljárás során elmondta, hogy bár apja egy helyi tradicionális közösség vezetője, nagynénje öt éves korában egy katolikus misszionárius iskolába íratta be, ahol tizenkilenc éves koráig tanult. Ekkor apja parancsára kényszerházasságot kötött egy másik falu főpapjával, aki az arusiyi vallást gyakorolta. Férje mellett közvetítő funkciót töltött be a főpap és a falu asszonyai között. Kisfia született, aki azonban négyéves korában meghalt (hite szerint férje egy be nem tartott ígérete miatt). Miután férje is meghalt, végig kellett mennie a közösségben szokásos özvegyi rítusokon. Ennek során visszaköltözött apja házába, haját leborotválták, három hónapig nem tisztálkodhatott, és csak a földön ülhetett, a családtagokon kívül mással nem beszélhetett, a házat nem hagyhatta el. A gyászidőszak eltelte után apja kötelezte, hogy elhunyt férje öccséhez menjen hozzá, ezt azonban megtagadta. Apja és a faluközösség egyaránt elítélte a nő magatartását és először csak lelki terrornak vetették alá, majd apja több alkalommal megverte őt. Mivel a kínzás nem hozta meg a várt eredményt, T.U. apja úgy döntött, feláldozza engedetlen lányát. Odakötözték az oltárhoz, ahol a feláldozás előtt étlen-szomjan kellett töltenie három napot. A második nap éjszaka eloldoztatta magát, hogy a bokrok közt elvégezhesse dolgát, s így sikerült megszöknie a faluból. Az ország elhagyásában a falun kívül lakó két kiközösített keresztény család segítette. Ők tették fel egy hajóra, majd pár héttel később megérkezett Magyarországra.

Miután szervezeteink bekapcsolódtak az ügybe, nagy hangsúlyt kapott a T.U.-t nőként, különösen özvegyé vált nőként ért erőszak. Sérelmeztük, hogy a korábbi eljárásokban kizárólag a vallási üldözés tényét vizsgálták, noha az ENSZ jogértelmezésében az élethez, szabadsághoz, biztonsághoz való jog megsértése, így különösen a kínzás vagy embertelen bánásmód vagy büntetés, kimeríti az üldözés fogalmát, amennyiben az meghatározott társadalmi csoporthoz tartozáson alapul. Álláspontunk szerint ügyfelünket mint nőt és azon belül is mint özvegyet érték a jogsértések. A 2006 márciusában megtartott bírósági tárgyaláson – mely hivatalból kirendelt tolmács jelenlétében is ékes bizonyítékot szolgáltatott a nyelvi nehézségekre és félreértésekre – problémaként merült fel, hogy T.U. az első meghallgatásán nem, csak jóval később számolt be az özvegyi rítusokról. Azon túl, hogy jeleztük, a meghallgatás kérdés-felelet forgatókönyv alapján zajlott, ami nem adott teret az összefüggő elbeszélésnek, megemlítettük a trauma hatását az erőszak áldozatára. A poszttraumás stressz zavar egyik jellemzője, hogy a bántalmazás elszenvedője csak lassanként beszél az erőszakélményről. Ezt igazolandó a bíróság indítványunkra igazságügyi pszichiáter-szakértő kirendeléséről döntött, aki megerősítette, ügyfelünk előadását alátámasztja pszichés állapota. Döntés az ügyben 2006 szeptemberében várható.

A Genfi Egyezmény, valamint a menedékjogról szóló 1997. évi CXXXIX. törvény alapján menekültként azt lehet elismerni, akit faji, vallási okok, nemzeti hovatartozás, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozás vagy politikai meggyőződése miatt ér üldözés. A hatóságok jogalkalmazásuk irányát úgy alakították ki, hogy a fenti definíciót olyan férfi kérelmezőkre tudják ráhúzni, akik faji, vallási, etnikai, politikai szempontból a hazájukban kisebbségnek számítanak, és ilyen minőségükben szenvednek el állami üldöztetést. Nem automatikus azonban a jogértelmezés nők esetében, akik jellemzően eleve hátrányos helyzetűek és a férfiakhoz képest más típusú üldözésnek vannak kitéve. Bár a jogszabályok rugalmas jogértelmezéssel alkalmasak lennének a nők által jellemzően elszenvedett sajátos jogsértések elismerésére, ehhez képzett jogalkalmazókra és precedensekre lenne szükség. A nemzetközi gyakorlatban immár ismert a nemi alapú erőszak (*gender-based violence*) fogalma, amely számos ország gyakorlatában alapot ad a

menekültkénti elismerésre. Ilyen emberi jogi jogsértésnek tekintik a nemzetközi gyakorlat például a családon belüli erőszakot, a női nemi szerv csonkítását, a kényszerházasságot, az ártalmas hagyományok megtartására való kényszerítést, amennyiben a kérelmező nem várhatott alappal jogvédelmet saját országának hatóságaitól. A családon belüli erőszakot és a nemi alapú erőszak egyéb fajtáit (amelynek áldozatai főként nők és gyerekek) sok országban magánügyként, nem pedig emberi jogi jogsértésként kezelik, elkövetői pedig általában magánemberek, nem pedig az állam. Az állam szerepe ezekben az ügyekben általában kimerül abban, hogy nem nyújt megfelelő védelmet e sérelmek ellen. A nemi alapú erőszak áldozatai nem ismeretlenek a menedékkérők között, de a fentebb részletezett problémák miatt gyakran nem tekintik őket üldöztetés áldozatainak. Az ügy sokadik körben jutott csak olyan segítők elé, akik tisztában voltak a nők elleni erőszak körében meghatározható üldöztetés mibenlétével annak ellenére, hogy a kérelmező korábban fordult már másik jogvédő szervezethez, és magának a hatóságnak is kötelessége lett volna ügyét e körülményre tekintettel is megvizsgálni.

10. V.Z. (Dél-Magyarország)

Ügyfelünk a férjétől 2000-ben vált el, a perben egyezséggel rendezték közös enyhe fokban értelmi fogyatékos gyerekük elhelyezését, tartását és a kapcsolattartást. A férfi 2001 augusztusában a gyermekelhelyezés megváltoztatása iránt keresetet terjesztett elő a nővel szemben. Keresetlevelében azt adta elő, hogy az anya elhanyagolja gyermekét, ingerszegény környezetben neveli, aminek következménye, hogy a gyermek értelmi szintje korától elmarad. Miután a bíróság a férfi keresetét elutasította, az apa 2004-ben újabb keresetet terjesztett elő a gyermekelhelyezés megváltoztatása tárgyában. Kérelmében arra hivatkozott, hogy az anya az előző per befejezését követően sem tanúsított megfelelő magatartást a gyerekekkel szemben, így az még hétévesen is óvodába jár. E per az első tárgyaláson a felperes távolmaradása miatt megszüntetésre került.

A férfi még abban az évben újabb eljárást indított, amelyben kérte a gyerek nála történő elhelyezését, valamint közös szülői felügyeleti jog biztosítását. A kisfiú időközben megkezdte általános iskolai tanulmányait, ám tekintettel arra, hogy a normál tantervű iskola követelményeit nem tudta teljesíteni, az iskola javasolta a gyerek speciális tantervű iskolába történő áthelyezését. Az iskola javaslatát az anya elfogadta, az apa elutasította, mondván, hogy a gyerek korrepetálással felzárkóztatható lenne normál iskolában tanuló társaihoz. A fentiekből látható, hogy az apa nem tudta feldolgozni, hogy gyereke értelmi fogyatékos, s ennek megnyilvánulási formáit az anya nevelési alkalmatlanságaként ragadta meg.

Még a peres eljárás folyamán, 2005 januárjában az apa a gyereket önkényesen magához vette, folyamatosan magánál tartotta és az anyának általa meghatározott módon és időben, szűk korlátok között engedélyezte a hétvégi kapcsolattartást, egy idő után pedig ezt is beszüntette. Ez idő alatt a gyereket anyja ellen próbálta nevelni és igyekezett, hogy őket érzelmileg egymástól elszigetelje. Bár az anya minden nap elment a kislány iskolájához, nem tudta magával vinni, mert mind az anya, mind a gyerek féltek az apai erőszaktól. A nő megkereste a gyámhivatalt, ők azonban azt felelték, hogy bírósági per ideje alatt ők nem rendelkeznek hatáskörrel, egyébként is az ő kompetenciájuk csak a bíróság által elrendelt kapcsolattartást akadályozó fél bírságolására terjed ki. Mivel pedig az apánál nem jogerős bírósági ítélet alapján volt a gyerek elhelyezve, így a gyámhivatalnak az ítélet végrehajtására vonatkozó feladatköre erre az esetre nem vonatkozik. Az anya ezek után a helyzet rendezése érdekében a rendőrséghez fordult. A rendőrség nem vett fel jegyzőkönyvet, ehelyett szóban tájékoztatta az anyát, hogy a konkrét eset nem minősül bűncselekménynek, ezért eljárni sem tudnak benne. A „kiskorú elhelyezésének megváltoztatása” tényállás ugyanis csak akkor valósul meg, ha az elhelyezés alapjául jogerős, végrehajtható határozat szolgál. Mindeközben ügyfelünk által kezdeményezett perben a bíróság a férfit kötelezte a gyerek kiadására. Ő az ítéletnek azóta sem tett eleget. Míg az apa a kisfiát saját háztartásában tartotta, kezdeményezte a gyermekgondozási segély megvonását volt feleségétől és kérte, hogy azt ezen túl neki fizessék. A Magyar Államkincstár végül elutasította a férfi kérését.

Az ítélet alapján ügyfelünk karhatalmi végrehajtást kért. A végrehajtás a gyakorlatban úgy zajlott le, hogy az anya egy rendőr

kíséretében az iskolánál magához vette a gyereket és hazament vele. Másnap azonban már nem kísérte őt rendőr, ezért ismét az apa vitte el a gyereket. A kapcsolattartás továbbra is ad hoc alapon, az apa igényei szerint működik. Mint ügyfelünk megtudta, az apa tervezi, hogy a következő iskolaévben újra normál tantervű iskolába íratja be fiát, ezért délutánonként fejlesztő pedagógus segítségével foglalkoztatja a kilencéves kisfiút, és nem engedi edzésre járni. Utólag az is az anya tudomására jutott, hogy az ő tudta és beleegyezése nélkül az apa a gyereket a B. Gyermekkorházba vitte vizsgálatra, ahol az több napig feküdt, míg végül Ritalin nevű viselkedésmódosító gyógyszert írtak fel neki. Az anya egészségügyi dolgozó, ezért ismertek számára a gyógyszer káros mellékhatásai, így annak szedését ellenzi.

A folyamatban lévő gyermekelhelyezési perben az apa késlelteti a határozat meghozatalát. Vagy az igazságügyi pszichológus szakértő elfogultságára hivatkozva kéri új szakértő kirendelését, vagy nem megy el és a gyereket sem viszi el a vizsgálatra. A bíróság is arra a megállapításra jutott, hogy az apai magatartás szándékosan a per elhúzóására irányul, arra számítva, hogy ezalatt sikerül a gyereket teljesen magához kötnie, ezáltal megghiúsítva a neki esetlegesen nem kedvező döntés végrehajtását. Erre tekintettel a bíróság az ítélet meghozatalában egy korábbi szakértő véleményére támaszkodott. Ítéletében a bíróság hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság 17. Irányelvében írtakra. E szerint „A gyermek nevelésére való alkalmatlanságra vonható következtetés abból, ha a szülő a gyermeket el akarja idegeníteni a másik szülőtől, és a befolyásolt gyermek érzelmeire hivatkozással kívánja megakadályozni, hogy a gyermek ahhoz kerüljön, akinél a bíróság elhelyezte.” A bíróság az apa önkényes viselkedését nem értékelte pozitív körülményváltozásnak, ezért a kisfiú elhelyezésének megváltoztatására és a közös szülői felügyeletre vonatkozó keresetet elutasította. Nem került sor viszont az apa magatartása negatív hatásának számba vételére sem, így a férfi semmilyen joghátrányt nem szenvedett amiatt, hogy a gyereket kiragadta megszokott környezetéből, anyjától elszakította, ellene nevelte, érzelmileg manipulálta, nem vette figyelembe fia speciális igényeit és ezért sorozatos kudarcélményeknek tette őt ki, számára ártalmas gyógyszert szedtetett vele.

A Csjt. 92. § értelmében, ha a kapcsolattartásról bíróság döntött, annak megváltoztatását a határozat jogerőre emelkedésétől számí-

tott két éven belül a bíróságnál, azon túl a gyámhatóságnál lehet kezdeményezni. E törvényi szabály alapján a bíróság hatáskör hiányában nem döntött a kapcsolattartás megváltoztatásának kérdésében, azt azonban ítéletében zárójelesen megjegyezte, hogy mivel a gyerek erősen ragaszkodik az apához, a kapcsolattartás esetleges korlátozása a gyerek büntetését jelentené.

Amíg a gyerekelhelyezés kérdésében nem születik meg a jogerős végrehajtható határozat, nem jön létre a kiskorú elhelyezésének megváltoztatása bűncselekmény. Jogerős ítélet meghozatala előtt tehát *ex lex* állapot áll fenn, amit az erőpolitizálás dönt el. Tekintettel arra, hogy az ügyek nagy részében az apa az, aki félelemben tartja az anyát és a többi családtagot, így jellemzően ő veszi magához önkényesen a gyereket. Ebben a helyzetben az anya tehetetlen, mert minden szerv hatáskörhiányra hivatkozva tagadja meg a segítségnyújtást.

Az integrált ügyféllátás modellje

A program elméleti alapját azok a korábbi gyakorlati tapasztalatok és tudományos igényű vizsgálatok képezték, amelyek bizonyították, hogy a családon belüli erőszak áldozatainak, az őket ért erőszak komplexitásánál és komplex hatásainál fogva, hasonlóképpen összetett segítségre van szükségük ahhoz, hogy az erőszakból való kivezető utat végigjárják. A partnerkapcsolati erőszak az áldozato(ka)t testileg, lelkiileg, egészségügyileg és anyagilag egyaránt károsítja. A lelki erőszak, mely az áldozatok beszámolóí szerint a kapcsolat fennállása idején a fizikai erőszak mellett mindig jelen van, és amelyet talán a testi erőszaknál is nehezebben viselnek, a bántalmazottak önbecsülésének, önbizalmának, önképének és a külső-belső segítség lehetőségébe vetett hitének szisztematikus lerombolását célozza. Ez a bántalmazás tartamától és egyéb tényezőktől függően általában sikeres is. A hatékony segítségnyújtáshoz a káros hatásokat egyszerre, egymással párhuzamosan szükséges csökkenteni, és egyúttal hozzásegíteni a bántalmazottat önbecsülésének, és saját élete feletti kontrolljának visszanyerésébe.

A hatékony ügyféllátásnak elengedhetetlen feltétele továbbá, hogy az abban részt vevő szakemberek a családon belüli erőszak komplexitásával tökéletesen tisztában legyenek. A nem megfelelően képzett szakember nem pusztán sikertelenül „képviseli” a bántalmazottakat, legyenek azok felnőttek vagy gyermekek, hanem kifejezetten árthat – és nem ritkán árt is – a bántalmazott gyermek vagy felnőtt érdekeinek. Ez, azon túl, hogy természetesen nem egyeztethető össze a jogszabályok szellemével, valamint a különböző szakmák etikai kívánalmaival, a bántalmazó viselkedés meg erősítéséhez és a bántalmazás fennmaradásához járul hozzá. A nem kellően képzett szakember saját tudás-, illetve készség hiánya miatt hajlamos az ügyről lemondani, az ügyféllel való viszonyt az ügy befejezése előtt megszakítani. Ez nem ritkán vezet ahhoz, hogy a bántalmazottak jogi, pszichés és szociális segítség nélkül maradnak – ügyükben akár többször is. Az ilyen ügyek gyakran ellehetetlenülnek, kiesnek a jogi és egyéb eljárásokból, azaz az eset kikerül

mind a segítő szakmák, mind a hatóságok látóköréből – csak hogy később általában még súlyosabb (eszkalálódott) formában kerüljön oda vissza.

Az áldozathibáztatás sajátos formája, amikor a hatóságok az ügyfél „összeférhetetlenségére” utaló vagy akár azt bizonyító jelnek veszik a képviselő, illetve más szakember és az ügyfél közötti kapcsolat megszakadását, helyett, hogy vizsgálnák ennek valódi, esetenként a szakember készséghiányából fakadó okait. A szakszerűtlen ellátás a jogi eljárások során – legyenek azok büntető, polgári, családjogi, államigazgatási vagy gyermekvédelmi-hatósági eljárások – oda vezethet, hogy a bántalmazottnak a jogvédelemhez való hozzájutását nem csupán a képviselet és szakmai támogatás hiánya, hanem az emiatt történő kényszerű „szakemberváltás” negatív megítélése is hátráltatja.

Az integrált ügyféllátás a fenti problémákat hivatott áthidalni oly módon, hogy szoros együttműködést biztosít a bántalmazottat ellátó különféle szakemberek között, egyszerre elősegítve az ügyfél, valamint az adott szakemberek megfelelő támogatását. Magyarországon igen kevés olyan szakember van, aki a családon belüli erőszakkal kapcsolatos speciális és alapos képzésben részesült, mivel ilyen képzés nem része a felsőoktatási és kötelező továbbképzési tananyagoknak. E modell azonban akkor is használható, ha nem mindegyik szakember rendelkezik teljes körű ismeretekkel a családon belüli erőszakról – *feltéve*, hogy egymás kompetenciáit elfogadják és azokat felhasználva, hasznosítva, az ügyféllátás menetébe és módszerébe beépítve igyekeznek az ügyfél képviseletét és segítését ellátni.

E programban jogász és szociális munkás vett részt intenzíven és együttesen az ügyfelek ellátásában. Az integrált ügyféllátás alapkonceptiója, hogy *három* egyenrangú partner együttműködésére támaszkodik. Ebben a modellben az ügyfél is ugyanolyan hangsúlyos szerephez jut, mint a segítők. Azok a bántalmazottak, akik sikeresen részt vesznek az integrált programban, bevonódnak saját ügyük vitelébe, sokkal magabiztosabbak és bátrabbak lesznek, nem érzik úgy, hogy az eseményekkel sodródnak, hanem, hogy befolyásolni tudják az eljárásokat, és maguk tesznek azért, hogy kiharcolják saját igazságukat. Az önálló ügyvitel ahhoz is hozzájárul, hogy a nők megtépzott önbizalma visszatérjen, ismét hinni tudjanak saját készségeikben és képességeikben, felismerjék a hatóságok

tevékenységéből fakadó másodlagos viktimizáció rájuk gyakorolt hatásait, és ezek ellen tenni tudjanak. Természetesen ez a módszer nem működik mindenkivel. Függ attól, hogy az ügyfél a maga belső, gyógyulási folyamatának milyen stádiumában van éppen, milyen az alaptermészete, hogy az eljárás mióta folyik, vagy az ügyfél mennyire csálódott a jogalkalmazás szereplőiben.

A családon belüli erőszakkal kapcsolatos ügyek jogszolgáltatásból való kiesési arányát Magyarországon eddig még nem mérték fel. Nemzetközi kutatások azt bizonyítják, hogy az áldozatok jogi, szociális, pszichológiai, az emberi kapcsolatok újraépítésre irányuló, valamint gazdasági (munka, lakhatás, segélyek, stb.) szükségleteit figyelembe vevő és azokra reagáló ellátás eredménye az, hogy az áldozatok lényegesen nagyobb arányban viszik végig az ügyeket. (Nem függetlenül attól, hogy az őket ellátó szakemberek is nagyobb arányban akarják az ügyeket folytatni, nem pedig „megszabadulni” az áldozattól).⁴

Szintén nem folytak még a szakemberek szubjektív és objektív elégedettségi szintjét vizsgáló kutatások saját ügyellátási képességükkel és lehetőségeikkel kapcsolatban ezekben az ügytípusokban. Alappal feltételezhető, hogy az integrált ügyféllátási modell, illetve a megfelelő képzettségi szint jótékonyan hat a különféle szakemberek elégedettségi indexére, s a magát hatékonyabbnak, kompetensebbnek érző szakember nyilvánvalóan jobban tudja el látni a rá bízott ügyeket. Különös jelentősége van ennek az olyan ügyekben, amelyek során a magát frusztrálnak, sikertelennek vagy eszközhiányosnak érző szakember elsődleges célpontja maga az ügyfél, akinek hibáztatásával mintegy „sikerrel” bújhat ki a felelősség alól.⁵ E jelenség létezését az ügyek alakulásának vizsgálata megerősíti. A komplex ügyféllátás – melyben tehát az egyes szakemberek is segítséget és támogatást kapnak, és együttesen

⁴ Egy Észak-Angliát 2003-ban vizsgáló felmérés szerint például 869 bejelentett esetből 31 személy esetében született elmarasztaló ítélet, és abból 4 személy kapott letöltendő szabadságvesztés büntetést. A jogrendszerből való kiesés, illetve „ügylemorzsolódás” mértékéről fontos lenne Magyarországon is pontos adatokat ismernünk. Ld.: Co-ordination Action on Human Rights Violations (CAHRV) (2005): *The justice system as an arena for the protection of human rights for women and children experiencing violence and abuse*. European Commission 6th Framework Programme, sub-network 3, work-package 11. University of Warwick, UK.

⁵ Az áldozathibáztatás nem ritkán a szakemberek részéről is felmerül pl. olyan kérdések feltételében, hogy „miért nem válik/menekül el?”, „minek menekült el, és hagyta ott lakást?”, „miért nem szólt korábban, hogy baj van?”, „miért ment hozzá?” stb.

nyújtanak összetett támogatást az áldozatoknak – a családon belüli erőszakot tartalmazó ügyek tényleges megoldásához hatékonyan tud hozzájárulni.

Az integrált ügyféllátás speciális szabályai

A családon belüli erőszak áldozatainak egy része ún. poszttraumás stressz zavartól (PTSD) szenved, amelynek különböző tünetei gyakran nehezítik a nem megfelelően képzett szakember számára az ügyféllel való együttműködést.⁶ A családon belüli erőszak áldozatainak egy másik csoportja viszont éppen ellenkezőleg, a szakember számára furcsa módon elfogadhatatlan határozottságot és eltökéltséget tanúsít. Egyes szakemberek abba a hibába esnek, hogy ha egy áldozat látszólag nem szenved PTSD-ben, és/vagy határozott elképzelése van arról, hogy mit akar tenni, milyen ellátást, képviselőt fogad, illetve nem fogad el, akkor szavahihetőségét megkérdőjelezzik, az erőszakról szóló beszámolóit kétkedéssel fogadják, tapasztalatait figyelmen kívül hagyják. Ám ugyanez megtörténik a PTSD tüneteit mutató áldozatokkal is: őket gyakran éppen érzelmi állapotuk, esetleges látszólagos közönyük, váratlan hangulatváltozásaik vagy a betegség egyéb jellemző tüneteinek fel nem ismerése miatt tekintik sokszor hiteltelennek, életszerűtlennek vagy egyenesen manipulatívnak.

Hasonlóan változatos képet mutathatnak a családon belüli erőszak egyedi megnyilvánulásai. Az ilyen erőszak központi eleme és következetes célja, az erőszak szintjétől függetlenül, *bármely* olyan viselkedés és magatartás, amely a bántalmazó hatalmának és a bántalmazott(ak) feletti uralmának megeremtését, megerősítését vagy megtartását szolgálja. A helyes elemzés tehát soha nem áll meg az egyedi cselekmény vagy esemény szintjén, hanem a magatartásokat és eseményeket az áldozatokra gyakorolt hatásukban, és

⁶ A poszttraumás stressz zavaráról lásd bővebben: Judith Herman: *Trauma és gyógyulás*. Budapest: Háttér Kiadó–Kávé Kiadó–NANE Egyesület. 2003.

az elkövető által elért „eredmény” összefüggéseiben vizsgálja.⁷ Így tehát egy adott magatartás (akkor is, ha nem következetes, vagy nem ugyanazt a bántalmazói követelést jeleníti meg, mint egy korábbi bántalmazási magatartás) lehet a bántalmazás egyedi megnyilvánulása, amennyiben a bántalmazott szisztematikus kontrollálását szolgálja, vagy eléri.

A családon belüli erőszak felnőtt, vagy gyermek áldozatai ellátásának alapvető szabályai tehát, hogy a szakembernek

- tisztában kell lennie a bántalmazás természetrajzával, valamint az áldozatokra gyakorolt hatásaival,
- ismernie kell a vonatkozó szakirodalmat,
- e tudások által képesnek kell lennie az adott történetben vagy az ügyfelek (akár az áldozatok, akár az elkövetők) viselkedésében a bántalmazásra utaló jelek felismerésére, valamint az áldozatok és az elkövetők megkülönböztetésére.

Az e feltételnek meg nem felelő szakember nem tudja hatékonyan ellátni a családon belüli erőszak áldozatát, és nem tud hatékonyan segítséget nyújtani sem az áldozatnak, sem az elkövetőnek, mivel az előbbinek valódi helyzetét és szükségleteit, utóbbinak pedig hárítását és „trükkjeit” nem képes felismerni.

A családon belüli erőszak nemzetközi és hazai látencia-bebecslései alapján⁸ az esetek nagy része nem kerül a hatóságok vagy

⁷ A családon belüli erőszak természetrajzáról, az áldozatokra gyakorolt hatásokról ld. a NANE Egyesület kézikönyvét: *Miért marad?* Feleség- és gyermekbántalmazás a családban. Budapest: NANE Egyesület 1999, 2006.

(<http://www.nane.hu/kiadvanyok/kezikonyvek/miertmarad/miertmarad.pdf>), valamint a Habeas Corpus Munkacsoport kézikönyvét: Szil Péter: *Miért bántalmaz? Miért bántalmazhat?* Budapest: Habeas Corpus Munkacsoport 2005.

(<http://www.stop-ferfieroszak.hu/files/miert.bantalmaz.pdf>)

⁸ A látencia-adatokra a reprezentatív felmérések adatainak az ismerteté vált bűncselekményekről szóló statisztikai adatokkal való összevetéséből következtetnek. Ezek a családon belüli erőszak látenciáját mindenhol meglehetősen magasra teszik. A családon belüli erőszakról szóló, interjúkon alapuló kvalitatív kutatások szintén arra mutatnak rá, hogy az áldozatok nagy része nem fordul hatósághoz. Ugyanakkor nem ritkán előfordul, hogy az áldozat (akár többször is) kéri a hatóságok segítségét, azok azonban maguk „javasolják” az áldozatnak a hivatalos eljárás megindításának mellőzését, azaz az eset látenciában „tartását”. Félt, hogy a látenciaadatok között ezek a valójában kiderült, de ki nem vizsgált esetek is szerepelnek. Lásd még Tóth Olga *Erőszak a családban* Bp. Társadalompolitikai tanulmányok. 1999. (<http://www.tarki.hu/kiadvany-h/soco/soco12.html>). A nemi erőszak látenciáját hivatalos bebecslések átlagosan 24-szeresre teszik (azaz 24 eset közül egyben tesz feljelentést az áldozat). Ld.: Irk Ferenc (szerk.) *Áldozatok és vélemények*. Bp.: OKRI. 2004. 75.old.

a szakemberek elé, vagy nem kifejezetten mint családon belüli erőszak-eset kerül oda. Annak okaként, hogy miért nem fordulnak a hatóságokhoz, segítő szervekhez, az áldozatok elsősorban azt szokták megjelölni, hogy nincs bizalmuk a rendelkezésre álló intézményekben.⁹ Nem készült még felmérés arról, hogy hány olyan eset van, amely eljutott ugyan a szakemberek látókörébe, de nem családon belüli erőszak esetként, és a szakember nem ismerte fel a jelenséget, vagy információk és készségek hiányában nem tudott/akart vele mit kezdeni. Az ügyfelek beszámolóí alapján azonban feltételezhetjük, hogy meglehetősen nagy lehet az ilyen esetek száma. Az ilyen tapasztalatok nyilvánvalóan nem növelik az áldozatok intézményekbe vetett bizalmát. Jelenleg tehát az áldozatok nagy része nem kapja meg a szükséges segítséget, és feltehetőleg a neki, mint állampolgárnak járó jogvédelmet sem. Az integrált vagy komplex ügyféllátás, amely több szakma együttműködésén alapszik, és amely az eddigi tapasztalatok szerint növeli a hatóságok, intézmények elé kerülő és az eljárásban benne is maradó ügyek számát, egyúttal tehát e negatív arányokon is javíthat.

A fentieken túl az áldozatok, túlélők hatékony ellátásának gyakorlati szabályai az integrált ügyféllátás során három fő csoportba oszthatóak: a.) az áldozat fizikai biztonságát, b.) az áldozat érzelmi biztonságát, c.) az ellátásban résztvevő szakemberek fizikai és lelki biztonságát szolgáló szabályok területeire. Mindhárommal meglehetősen részletesen foglalkoztunk a NANE Egyesület korábbi kézikönyvében¹⁰. E kiadványban azokra az elemekre térünk ki, amelyek az integrált ügyféllátás során, illetve a hasonló, de a programba be nem került esetekből kristályosodtak ki.

A.) Az áldozat fizikai biztonságát szolgáló szabályok

A túlélők számára mindaddig, amíg ez lehetséges és ezt igénylik, teljes titoktartást kell biztosítani. Ez érintheti a segítségkérés tényét, helyét, idejét, az általa elmondottak bizalmasan történő keze-

⁹ Közvetetten lásd például Tóth Olga (*ibid.*) kutatását, amelyben a megkérdezettek 45 százaléka mondta, hogy „a rendőrség ügysem tesz semmit az erőszak ellen”. Nem derül ki azonban, hogy mennyien állították ezt saját tapasztalat (elhárított feljelentési, illetve bejelentési próbálkozás) alapján, és mennyien valamely általános közhiedelemre támaszkodva.

¹⁰ *Miért marad?* 69-91. oldal.

lését vagy esetleges menekülése után a menedék helyének titokban tartását. A menekülő áldozatokkal vitt gyermekek esetében gyakran előfordul, hogy a „gyermek jogaira és érdekeire” való hivatkozással a hatóságok közlik a bántalmazott tartózkodási helyét a bántalmazóval. Ez a gyakorlat formailag (és meglehetősen cinikusan) például a gyermekvédelmi törvényre hivatkozik, tartalmilag viszont az a megközelítésmód táplálja, amely nem ismeri el az anya elleni bántalmazást a gyermek veszélyeztetésének forrásaként. Szinte nincsen olyan korszerű tudományos mű, kutatás vagy felmérés, amely ezt a megközelítést alátámasztaná. Az egyik szülőnek a másik általi bántalmazása károsan hat a gyermek testi, lelki fejlődésére és aktuális hogylétére.¹¹ Könnyű belátni, hogy bántalmazástól való menekülés esetén a törvény szellemével aligha egyeztethető össze a gyermek (és az őt menekítő bántalmazott) kiszolgáltatása a bántalmazónak, és hogy ez nem állhat a gyermek érdekében, nem szolgálhatja védelmét. Akár közvetett, akár közvetlen áldozatok, a gyermekek éppen úgy tűnethordozói a családon belüli erőszaknak, mint a felnőttek, így a megfelelően képzett szakembert nem bizonytalaníthatják el a családon belüli erőszakra egyenlőre nem érzékeny jogszabályok esetleges ellentmondásai.

A bántalmazottól származó bármely információ – mindaddig, amíg ez lehetséges – csak az ügyfél kifejezett jóváhagyásával vihető ki a beszélgetésből. A bántalmazottak egy része beszámol arról, hogy bántalmazójuk azzal fenyegeti őket, hogy bárhová utánuk megy, mindenhol megtalálja őket. Az eseteknek egy meglepően nagy számában a bántalmazók komoly mennyiségű időt, energiát és pénzt áldoznak arra, hogy ezt valóban megtegyék! Sajnálatos módon nem ritka a hatósági kapcsolatokkal rendelkező bántalmazó sem. Ha a bántalmazó az átlagost meghaladó lehetőségekkel bír, a bántalmazott általában ezzel tisztában van, és beszámol róla. Semmiképpen nem érdemes ezeket a beszámolókat elhessegetni, vagy bagatellizálni. A Magyarországon bűncselekménynek még nem minősülő *fenyegető zaklatás* a szeparációt követő gyakori magatartásforma a bántalmazó részéről, amelynek célja a bántalmazott megfélemlítése, a kapcsolatba való visszaterelése vagy visszakényszerítése. Ennek során a bántalmazott felkutatása céljából a bánt-

¹¹ Erre a tényre a Legfelsőbb Bíróság már számos határozatában rámutatott. Ld. pl.: BH 2005.321

talmazó néha szokatlan módszereket vesz igénybe¹², de általában elég kitartó. A fenyegető zaklatás eredményeképpen az áldozat éppen olyan lelki, egészségi és fizikai károsodásokat élhet át, mint magától a bántalmazástól. Így előfordulhat önhibáztatás, szegény, rettegés, sokk, önértékelési zavar, önbizalomvesztés, depresszió, érzelmi bénultság, elszigetelődés, általános bizalomvesztés, munkavégzési/tanulási képességek csökkenése vagy elvesztése, öngyilkossági késztetések, gyilkos düh érzete a zaklató felé, alvászavar, rémálmok, fobiák és pánikrohamok, emésztési problémák, súlyproblémák, krónikus fejfájás, bőrbetegségek, légzési nehézségek, anyagabúzusok és PTSD.¹³ Természetét tekintve a fenyegető zaklatás a családon belüli erőszakhoz kísértetiesen hasonlít: éppen úgy egymásra épülő, egymás hatását erősítő, egyenként a bűncselekmény mértékét esetleg el sem érő, de összességében rendkívül súlyos hatással járó kisebb-nagyobb erőszakcselekményekből vagy akár erőszakosnak nem is mondható zaklatásokból áll, mint a családon belüli erőszak.¹⁴ A fenyegető zaklatás az esetek egy részében azzal ér véget, hogy az elkövető megöli áldozatát.¹⁵ Mindezek miatt ez a cselekmény semmivel sem tekinthető veszélytelenebbnek, mint az együttélés során megvalósuló partnerkapcsolati erőszak. A magyar jogalkotásban az e cselekménytípus megfelelő szabályozása iránti igény mégis érthetetlen ellenállásba ütközik, így jelenleg nincs ellene hatékony védelem. Ugyanakkor mind a családon belüli erőszak áldozatai, mind a szakemberek rendszeresen találkozhatnak vele: tény, hogy a szabályozás hiányosságaihoz az élet ritkán szokott igazodni, sőt a bántalmazók e hiányosságokat különösen gyakran aknázzák ki.

A fenyegető zaklatásnak a kapcsolat felbomlása után gyakran eszköze a közös gyermek. Tapasztalatunk szerint, amennyiben a kapcsolatban bántalmazás folyt, ott a közös gyermeket a bántalma-

¹² Egy néhány évvel ezelőtti esetben például egy elkeseredett férfi a televízió egyik műsorában sirva kérte a nézők segítségét „eltűnt” felesége felkutatásában, akiért „nagyon aggódott”. Az asszony valójában éveken át tartó brutális bántalmazások és megalázások elől menekült el tőle néhány nappal korábban.

¹³ Hatásait ld. pl. <http://www.thecenter.ucla.edu/stalkmid.html>

¹⁴ A fenyegető zaklatás olyan nem kívánt kapcsolatteremtési kísérletek összességét jelenti, amely az áldozat életét megnehezíti, vagy ellehetetleníti, és megnyilvánulhat akár önmagukban erőszakos, akár önmagukban erőszakosnak nem minősülő cselekményekben.

¹⁵ A NANE Egyesület sajtófigyelése szerint a 2004. október 1.–2005. szeptember 30.-ig családon belüli erőszakban megölt összesen 33 nő közül tízet volt partnere (volt férje, volt élettársa, volt barátja vagy volt udvarlója) ölt meg fenyegető zaklatási időszak után.

zó a jelek szerint szinte minden esetben felhasználja a bántalmazás folytatására. A nem bántalmazó kapcsolatból való kilépés során a felek általában megegyeznek a gyermek(ek) elhelyezéséről, láthatási rendjéről, és jellemzően a tartásdíj mértékéről is. E megegyezés nem mindig egyenlő vagy teljesen igazságos, de mégis jellemző rá, hogy nem érhető benne tetten a gyermek érdekeinek markáns figyelmen kívül hagyása, valamint hogy egyik fél sem tartja a megszületett megállapodást magára nézve elviselhetetlennek vagy súlyosan igazságtalannak. Ezzel szemben a bántalmazó kapcsolatból kilépni próbáló szülő igen gyakran szembesül azzal, hogy bántalmazója immár a gyermekén keresztül tartja fenn a felette gyakorolt kontrollt. Éppen ezekben a nehéz ügyekben lenne fokozott szükség a családon belüli erőszak alapos ismeretére a szakemberek részéről, s ez – mint az ismertetett ügyek is bizonyítják – gyakran hiányzik. A bántalmazás figyelmeztető jeleit felismerni képtelen szakmai kezelés, valamint a családon belüli erőszakra érzéketlen jogszabályi rendelkezések együttesen nem ritkán oda vezetnek, hogy a bántalmazók a hatóságoktól, intézményektől tálcán kapják korábbi áldozataik további bántalmazásának lehetőségét.

Az áldozatok fizikai biztonságának megteremtésében és megtartásában nyilvánvalóan nagy szerepe van a rendelkezésre álló jogszabályok alapos ismeretének, illetve annak, hogy a joggyakorlat esetleges következetlenségei mely pontokon szokták megnehezíteni vagy ellehetetleníteni az áldozatok biztonsághoz való jogának érvényesülését. Ezért a családon belüli erőszakkal foglalkozó szakember számára elemi követelmény, hogy pro-aktívan (kezdeményező beavatkozást felvállalva) álljon hozzá az ügy képviseléséhez, és soha ne tévessze szem elől az áldozat(ok) biztonsághoz való jogát. Ennek következetes képviselése néha azt jelenti, hogy más szakemberekkel szükséges szembehelyezkedni. Így például szükségessé válhat egy rendőri vagy ügyészi határozat megtámadása, egy szakértői vélemény megkérdőjelezése, egy bíróságon felvett jegyzőkönyv kijavítására irányuló kérelem szorgalmazása, egy jogász, pszichológus vagy pszichiáter szakmai módszereinek megkérdőjelezése, és esetleg más szakember igénybe vételére való buzdítás.

A bántalmazott(ak) önrendelkezési jogának messzemenő figyelembevételét csak abban az esetben ésszerű és jogos (a szó általá-

nos és emberi jogi értelmében) meghaladni, ha az áldozatok védelmének teljes körű intézményes rendszere kiépül.

B.) Az áldozat érzelmi biztonságát szolgáló szabályok

Az áldozatok érzelmi biztonságát szolgáló szabályokról „Miért marad?” c. kiadványunkban szintén részletesen szoltunk. Az integrált ügyféllátás keretében ellátott ügyek és néhány, azokhoz hasonlatos, a NANE Egyesület segélyvonalán, illetve a Bántalmazott Nők Önszegítő Csoportjának tagjai által elmondott eset azonban rávilágított egy eddig részletesen nem elemzett problémára. A családon belüli erőszak női áldozatainak érzelmi biztonságát ugyanis – amennyiben gyermekük van – különösen veszélyezteti a családon belüli erőszakra nem, az „anyai felelősségre” azonban egyoldalúan érzékeny szakmai és bántalmazói megközelítés. A kiskorú gyermeket nevelő bántalmazottak szülői képességeit a bántalmazó gyakran és előszeretettel kérdőjelezi meg, és ebben nem ritkán komoly támogatásra talál az intézmények részéről.

Ez a megközelítés teljességgel figyelmen kívül hagyja a bántalmazott anyák valóságát, cselekvési terük korlátozott voltát és saját kiszolgáltatottságukat. Az anyán kéri számon a gyerek megvédését a családon belüli erőszakkal szemben akkor is, ha ők maguk (is) az elszenvedői a másik szülő brutalitásának. Ismert számunkra olyan eset, amelyben a bántalmazás elől menekülő anyát azért vonták felelősségre kiskorú veszélyeztetése miatt, mert menekülése során gyermeke kisebb fokú sérülést szenvedett el, miközben a menekülésre eredetileg okot adó bántalmazást a hatóságok egyáltalán nem vizsgálták meg. Ugyanakkor látóköreinkbe került olyan eset is, melyben a bántalmazásból *nem* menekülő anyát vonták felelősségre kiskorú veszélyeztetése miatt azzal, hogy gyermekét „nem védte meg”, míg a menekülésre való képtelenség okait (azaz a másik szülő bántalmazó magatartását) egyáltalán nem vizsgálták. Nem egy esetről tudunk, ahol a bántalmazótól való válást vagy szétköltözést követően a gyermeket a nem bántalmazó szülő környezetéből önkényesen kiragadó bántalmazó ideiglenes elhelyezési kérelmének a bíróság helyt adott a bántalmazásra utaló vallomások alapos vizsgálata nélkül azzal, hogy a gyermek kör-

nyezetének sűrű változtatgatása „nem szolgálja a gyermek érdekét”. Ezek a visszasságok csak az anyai „védelmi” felelősség aránytalan értelmezése miatt jöhetnek létre.

C.) A segítő szakember fizikai és érzelmi biztonságát szolgáló szabályok

Több esetben értesültünk arról, hogy az áldozattal foglalkozó szakembert (aki – tekintettel a szociális, az államigazgatási és a jogi szakmákban dolgozó nők magas számára – gyakran maga is nő) a bántalmazó szintén megfélemlítette, vagy befolyásolásának egyéb, akár az udvarlásig elmenő módjával próbálkozott. Az egyik közelmúltban történt esetben a gyermekvédelmi szakember megfélemlítése olyan sikeres volt, hogy az ügy bírósági tárgyalása során a szakember az anya ellen vallott, és csupán egy későbbi tárgyaláson merte a bíróságnak feltárni a valóságot, annak beismerése mellett, hogy első vallomása idején félt az ügyfélként szereplő bántalmazó apától. A hatalmi helyzetben levő szakember (hatósági személy, bíró, gyámhivatali ügyintéző) megfenyegetése talán nem olyan gyakori, ám mind a megfélemlítés, mind a manipuláció felismerése a szakember felelőssége, és mindig köteles szem előtt tartani, hogy az ezeket esetleg fel nem ismerő vagy éppen ezek miatt hozott határozatával, intézkedésével nála is védtelenebb személyeket szolgáltat ki az elkövetőnek.

A nemzetközi gyakorlatban több helyen ismert a családon belüli erőszakkal foglalkozó szakemberek fokozott (büntető)jogi védelme. A szakemberek közötti együttműködés – intézményen belül és az intézmények között – szintén hatékony módja az ilyen hibák kiküszöbölésének, illetve a bántalmazással kapcsolatos történetek és magatartások által a szakemberben okozott esetleges közvetett vagy közvetlen viktimizáció oldásának.

A legjobb nemzetközi kezelési modell (jó gyakorlatok, good practices)

A nemzetközi gyakorlati tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy kizárólag azok a módszerek vezetnek konkrét és ellenőrizhető eredményekre, amelyek megfelelnek néhány elvi és gyakorlati követelménynek.

A „zéró tolerancia” és az állam azonnali és feltétlen védelmi kötelezettségének elve

Ez az elv kimondja, hogy az erőszak semmilyen körülmények között nem elfogadható. A családon belüli erőszakot ez a megközelítés nem magánügyként, hanem közbiztonsági és társadalmi veszélyként értelmezi. Legfontosabb következménye, hogy nagyban csökkenti az áldozathibáztatáshoz szokott jogalkalmazás érvényesülését azzal, hogy az erőszakért egyértelműen az elkövetőt teszi felelőssé. Nem hagy teret az elkövető kifogásainak, úgynevezett erkölcsi állásfoglalásával az áldozatok emberi jogainak védelmét tekinti elsődleges céljának.

Ez az elv egyben elismeri, hogy az áldozatok védelme állami felelősség és állami feladat. (Ezt bővebben lásd alább, a civil szervezetekről szóló résznél.) Ez az elv vezetett például a kötelező és azonnali rendőri kiszállás előírásához (és számonkéréséhez), az azonnali távoltartás különféle módjainak bevezetéséhez (azaz ahhoz, hogy az áldozat helyett az elkövetőnek kelljen elhagyni a közös otthont), és egyes országokban a magánindítvány eltörléséhez a családon belüli erőszak ügyekben (azaz ahhoz, hogy az eljárás megindításához nem szükséges az áldozat kérelme vagy igénye).

A fokozatosság és az összehangolt kezelés elve

A fokozatosság abban áll, hogy a hatóságok látókörébe kerülő első esetben nem az elkövető súlyos megbüntetését, hanem a rehabilitációra (bántalmazó-rehabilitációs programokra) utalását tekinti feladatának. Alkalmazása kizárólag a bántalmazó utánkövetése, és egyidejűleg a bántalmazottak jogvédelmének és egyéb ellátásainak biztosítása mellett hatékony. (Lásd alább, a komplex ellátás részénél.) Jellemző eredménye nem az adott kapcsolat „megjavulása”, hanem a bántalmazó biztonságos elhagyásának lehetővé válása, ami azonban az ilyen esetekben akár életmentő is lehet. A hatékony alkalmazáshoz a távoltartó és/vagy egyéb áldozatvédelmi intézkedést megsértő elkövetőnek súlyos és következetesen alkalmazott szankciókkal kell szembenéznie – ellenkező esetben a bántalmazók a rehabilitációs programot a bántalmazás fenntartásához használják. A fokozatosság elvének alkalmazásához szükséges továbbá a jogágak közötti „átjárhatóság”, mivel a bántalmazó és bántalmazott között nem ritkán több párhuzamos per van folyamatban (szabálysértési, büntető, polgári, családjogi), és a bántalmazó sokszor e pereket is felhasználja a bántalmazás folytatására. Amennyiben a különböző hatóságok nem értesülnek a többi eljárásban folytatott vagy ott feltárt esetleges bántalmazó magatartásról (azaz abban a hitben vannak, hogy még van helye a fokozatosságnak), úgy a fokozatosság elve szintén eszköz a bántalmazó kezében.

Felkészült specializált egységek, csoportok

A fenti elvet kiegészítő gyakorlat, melyben megfelelő képzésben részesült, specializált rendőri, ügyészi egységek, illetve bíróságok, vagy bírósági tanácsok járnak el. A képzés folyamatos, és egységes protokollok alapján történik, alapját a zéró tolerancia elve, és a bántalmazottak jogvédelmének elsődlegessége képezi. Az elv alapja, hogy a családon belüli erőszak sajátos, önálló jellemzőkkel bír, és így hatékony kezeléséhez is sajátos szaktudás és készségek szükségesek.

A jogágak harmonizálásán alapuló joggyakorlat

Ezen elv szerint a jogszabályokat a családon belüli erőszak tényleges megjelenési formáinak és az áldozatvédelem tényleges szükségleteinek megfelelően úgy harmonizálják, hogy a bántalmazó

zó a felelősségre vonás elől ne tudjon kibújni, illetve az áldozatok megkapják a nekik járó lehető legteljesebb jogvédelmet. Célja, hogy ne legyen olyan jogterület vagy jogszabály, amely a családok, párkapcsolatok, gyermekek és felnőttek viszonyaira tartalmaz előírásokat, de nem veszi figyelembe a családon belüli erőszakot (családjogi, gyámügyi, gyermekvédelmi, polgári, büntető és eljárásjogi jogszabályok harmonizálása). Így például szükséges lehet az adatvédelmi szabályok módosítása, hogy az áldozat mindent őt is érintő eseményről értesülhessen, a gyermekvédelmi szabályok módosítása, mely az anya bántalmazását egyértelműen a gyermek veszélyeztetésének tekinti, stb.

Az áldozatoknak, túlélőknek komplex, jellemzően civil szervezetek által nyújtott segítség támogatása, szorgalmazása

A családon belüli erőszak komplexitásának elismerése eredményezte azt a módszertani felismerést, hogy bizonyos feladatokat az állami intézmények kevésbé tudnak hatékonyan ellátni. A hatékonyság itt részben költséghatékonyságot, részben az áldozatok jogvédelmének hatékonyságát jelenti. Így például figyelembe vették a civil szervezetek kisebb bürokratizáltságát és az ebből fakadó kisebb költségigényeket. De éppen ilyen fontos szerephez jut az a tény is, hogy az áldozatok jogvédelmének fejlesztése nem ritkán az állami intézmények kritikai vizsgálatát, esetleg perbe fogását, egyes jogszabályok módosításáért, megalkotásáért való lobbizást, az állami intézmények működésének monitorozását és bírálatát követeli meg. E tevékenységek aligha várhatóak el maguktól az állami intézményektől. Ugyanakkor a komplex modell által elismert és a nemzetközi jogi normáknak megfelelő elv, hogy a bántalmazottak védelme állami feladat. E két, egymásnak látszólag ellentmondó igényt a civil szervezetek állami támogatásával és – beszámolási kötelezettségük mellett – függetlenségük meghagyásával elégítik ki. (Ugyanakkor ezt a megközelítési módot jobbra azok az országok engedik meg maguknak, amelyekben a civil szervezeteket az állam nem „ellenségnek” tekinti.)

Az integrált, komplex, minden szereplő kölcsönös együttműködésén alapuló azonnali beavatkozás

A fenti elveket kizárólag olyan együttműködésben lehet megvalósítani, amely mintegy „ellátási hálót” fon mind az elkövető, mind

az áldozat köré. Így a komplex ellátásban, mely azonnal reagál, egyszerre, és a kapcsolatot egymással is fenntartva vesz részt az összes hatósági és segítő szakember, aki kapcsolatba kerül a bántalmazóval, illetve az áldozattal, így például a rendőr, a bíró, az ügyész, a pártfogó felügyelő, a gyámhatósági munkatárs, a szociális munkás, a bántalmazottat támogató civil szervezet munkatársa, a bántalmazó rehabilitációs programját vezető civil szervezet munkatársa és az áldozatot képviselő jogász. Amennyiben ugyanis e szereplők között nincsen együttműködés, a bántalmazó általában észrevétlenül folytatja az erőszakot.

Egységes indikátorok alkalmazása az eredményesség mérésére

Az indikátorok olyan egységes és átgondolt és részletes mérési kritériumok, amelyek alapján az intézkedések bevezetése és hatékonysága hitelt érdemlően vizsgálható. Ezek alkalmazása nélkül feleslegesen elhúzódik a módszerek helyes alkalmazásának meghonosítása, illetve az esetleg szükséges fejlesztések bevezetése.¹⁶

Megfelelő anyagi források biztosítása

Elismert elv, hogy a hatékony kezelés kizárólag úgy valósulhat meg, ha mind a civil, mind az állami intézmények számára elsősorban az állam biztosítja a megfelelő anyagi erőforrásokat. Ennek az elvnek a felismerését nem utolsósorban azok a kutatások inspirálták, amelyek kimutatták, hogy a családon belüli erőszak – részben az államra, részben az áldozatokra háruló – költségei messze meghaladják a beavatkozás és hatékony megelőzés együttes költségeit. Ezért az újabb modellekben a költségeket egyrészt gazdasági, másrészt emberi jogi követelmények alapján inkább a képzésre, az áldozatok jogvédelmére, a gyors beavatkozásra, valamint a rehabilitációra fordítják.

A fenti elveket egyetlen országban sem sikerült még maradéktalanul mindennapi gyakorlattá tenni, de jellemző, hogy az óvatosabban haladó országok is – amelyek tehát csak a fentiek egyes eleme-

¹⁶ Ld. pl. The European Women's Lobby (EWL) – Observatory of the European Policy Action Centre on Violence Against Women (2001) *Towards a Common European Framework to Monitor Progress in Combating Violence against Women*. A-D oldal. A társadalmi indikátorokról lásd például Lengyel György kiváló összefoglalását: Lengyel György (szerk.): *Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből*. Budapest: BKÁE. 2002. 8.o. (http://szoc.bke.hu/doc/lengyel/lengyel_indikatorok.pdf)

it vezették be kezdetben – lassan, de meglehetősen biztosan haladnak ugyanezen felismerések felé. Meglepő, hogy a legtöbb országban annak ellenére is csak hiányosan és részletekben (lásd például a 2005-ös magyar „távoltartó rendelkezést”) vezetik be a hatékony kezelés elveit, hogy viszonylag könnyen belátható: az elemek egymásra épülnek, és kizárólag együttesen tudják betölteni funkciójukat. Ez a szkeptikusabb elemzések szerint az állami/politikai akarat hiányára, az emberi jogi szempontok iránti hiányos elkötelezettségre utal. Megengedőbb vélemények ezt a tényt az országok eltérő jogrendszerével, eltérő jogi hagyományaival magyarázzák. Akárhogy is van, a háló egyes elemeinek – hazánkban gyakorlatilag összes elemének – hiánya évente Magyarországon is több ezer felnőtt és gyermek áldozatnak a bántalmazásnak való mindennapi kiszolgáltatását jelenti, és évente mintegy 50–100 nő és gyermek, és 10–20 elkövető erőszakos halálához vezet, amely megfelelő állami beavatkozással megelőzhető lett volna.

Ajánlások – a családon belüli erőszak és a nemi alapú erőszak egyéb formáinak hatékony megelőzéséhez és kezeléséhez szükséges intézkedések

Az ismertetett esetek és elvek alapján az alábbi ajánlásokat fogalmazzuk meg a családon belüli erőszak és a nemi alapú erőszak egyéb formáinak hatékony megelőzésére és kezelésére

Jogalkotás: elsősorban a családon belüli erőszak önálló tényállássá tétele vagy súlyosbító körülménykénti meghatározása, amely számol a családon belüli erőszak folyamat-jellegével, a fenyegető zaklatás önálló bűncselekményi tényállássá tétele, a családon belüli erőszaknak gyermekbántalmazásként való elismerése.

Jogfejlesztés: elsősorban a távoltartásról szóló 2006. júliustól hatályos büntető-eljárásjogi norma, és az áldozatok védelmét szolgáló eljárási szabályok fejlesztése, illetve megalkotása, a jogos védelem elismerése családon belüli erőszak esetén, a szexuális bűncselekményeknél használt erőszak/fenyegetés helyett a bejegyzés hiányának vizsgálata – ezt 2002 óta ENSZ elmarasztalás is előírja Magyarország számára –, jogegységi döntések korszerűsítése, illetve meghozatala a családon belüli erőszakra vonatkozó joggyakorlat egységesítése céljából.

Jogharmonizáció: az összes kapcsolódó jogszabály áttekintése abból a szempontból, hogy az adott jogszabályhellyel mi a teendő családon belüli erőszak esetén – először is a gyermekvédelmi törvény, a gyámhatósági eljárásról szóló kormányrendelet, a családjogi tv., a Polgári törvénykönyv, a Büntető törvénykönyv, a Polgári Perrendtartás és a Büntető eljárás, a látélet árát szabályozó EüM rendelet áttekintése, valamint annak kimondása, hogy családon belüli erőszak esetén minden hatóság köteles a nem bántalmazó szülő és a gyermek érdekét együttesen figyelembe venni.

Rendszerszerű alapképzés és továbbképzés (civil képzők bevonásával, és pl. a VAWÉ¹⁷ által kidogozott képzői kézikönyv alapján): rendőr, szociális munkás, áldozatsegítő szolgáltatói hálózat, áldozatvédelmi referens, jogász, pszichológus, pedagógus, bíró, stb. szakemberek számára.

A családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére irányuló nemzeti stratégia kialakításáról szóló 45/2003. (IV. 16.) OGY határozat maradéktalan végrehajtása (különösen a soronkívüliség és a számonkérhető szakmai protokollok tekintetében).

A bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló törvényben és annak koncepciójában írottak maradéktalan végrehajtása a családon belüli erőszak áldozatainak tekintetében is.¹⁸

Az ügyek kutatható elektronikus nyilvántartása a bíróságokon és a hatóságoknál (tényállások, elkövetők, áldozatok, ítéletek stb. szerint) és az ezekhez való kutatói hozzáférés egységes biztosítása, kommunikáció a különböző hatóságok között.

Specializált rendőri és ügyészségi egységek, specializált bírósági csoportok kialakítása.

A családon belüli erőszakkal és a nemi alapú erőszak egyéb formáival foglalkozó civil szervezetek eredményeinek felhasználása, a további feladatok végrehajtásába való bevonása, áldozatsegítő tevékenységük támogatása.

Proaktív beavatkozás és integrált ügyféllátás: az áldozatokat segítő szervezet értesítése a hatósági beavatkozásról az osztrák modell alapján, illetve az integrált ügyféllátási modell bevezetése.

¹⁷ VAWÉ: Women Against Violence Europe, a nők elleni erőszakkal foglalkozó civil szervezetek és szakértők európai hálózata.

¹⁸ *A bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló törvény koncepciója*

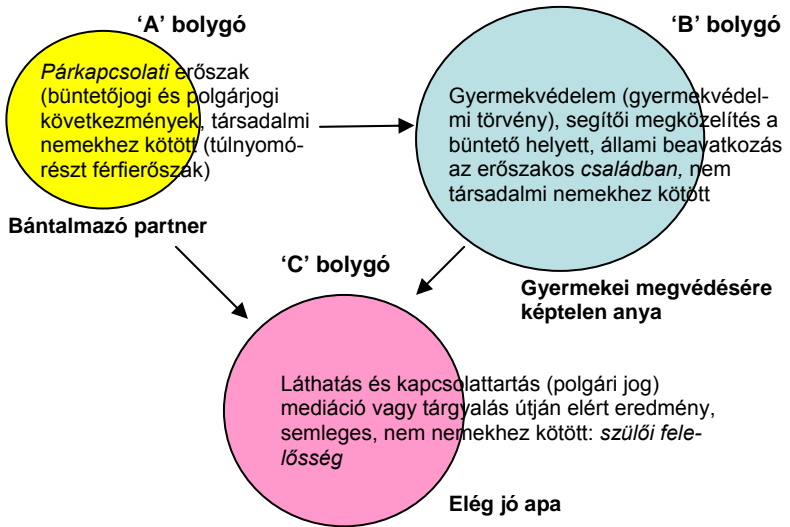
Ld.: <http://www.im.hu/download/koncepcio.pdf/koncepcio.pdf> . E dokumentum első mondata: „A bűncselekmények széles értelemben vett következményeinek feldolgozása az állami büntetőpolitika feladata.” A koncepció kitér az államnak az áldozatok maradéktalan védelmére, a másodlagos (intézmények által előidézett) viktimizációjának megszüntetésére és számos további követelményre, amelyek a gyakorlatban a családon belüli erőszak és a nők elleni erőszak egyéb fajtáinak áldozatai számára jelenleg egyáltalán nem érvényesülnek.

- A nemi sztereotípiák felszámolását segítő képzési, oktatási és tudatosságnövelő programok széleskörű bevezetése (állami intézményekben is).
- A fenti feladatok koordinálására hivatott döntéshozó állami hivatalnok beiktatása ellenőrzési és felelősségi jogkörrel.
- A fenti feladatok ellátásához megfelelő anyagi források biztosítása.

Függelék

A családon belüli erőszak kezelésének elkülönült bolygói¹⁹

Az alábbi ábra azt szemlélteti, hogy a családon belüli erőszakban érintett személyek (elkövető és áldozatok) kezelése során a jogi és a szociális intézményrendszerben hogyan vész el az erőszak ténye, és az erőszak figyelembe vételének igénye. Az ellátórendszer feladata, hogy ezt az anomáliát megszüntesse, ez azonban nem képzelhető el a különböző intézmények, hatóságok, szervek és szervezetek, tehát a szektorok közötti együttműködés nélkül a jogalkotótól a jogalkalmazón át a háziorvosig és a segítőkig.

Mindegyik bolygónak megvan a maga története, kultúrája és törvényei. **A párkapcsolati erőszak bolygón** az apa viselkedését a rendőrség és egyéb hatóságok az anya bántalmazásaként azonosít-

¹⁹ Hester, M. (2004) Future Trends and Developments – Violence Against Women in Europe and East Asia, *Violence Against Women* 10 (12), pp 1431-1448.

ják be, és adott esetben eljárást indítanak szabálysértés vagy bűncselekmény miatt. Ha erre lehetőség van, akár távoltartási rendelet hatálya alá is helyezetik az elkövetőt.

Ha azonban ‘A’ helyett ‘B’-n landol ugyanez az apa, tehát a **gyermekvédelmi bolygón**, akkor elképzelhető, hogy belekerül a rendszerbe, hogy bántalmazó viselkedést mutat az anyával szemben az együttlakás és a szétválás időszaka alatt. De a ‘B’ bolygó fókusza a gyerekek védelme és nem a felnőtteké. A gyerekvédelmi szolgáltatás esetleg védelembe veheti a gyerekeket kiskorú veszélyeztetése (lelki/érzelmi erőszak) miatt. A ‘B’ bolygón azonban kicsi a valószínűsége annak, hogy feljelentés készül a bántalmazó ellen, mivel ezen a bolygón a segítői szemlélet az uralkodó, és nem a kriminalizáló. Ehelyett a segítők az anyát fogják felszólítani a bántalmazó elhagyására, ha ezt még nem tette volna meg, és amennyiben nem cselekszik a felszólításuknak megfelelően, a rendszer őt fogja „védelmezésre képtelen” anyaként megítélni, és a gyerekek kiemelésre kerülhetnek. A ‘B’ bolygón tehát, annak ellenére, hogy az anyát éri az erőszak, az *anya felelőssége*, hogy számoljon a következményekkel. Az erőszakos apa gyakorlatilag teljesen láthatatlan ezen a bolygón.

Az apa mind az ‘A’ mind a ‘B’ bolygóról a ‘C’ bolygóra érkezik, azaz a **kapcsolattartási és láthatási bolygóra**, hogy kapcsolattartást, vagy akár szülői felügyeleti jogot kérjen. Mivel a ‘B’ bolygón nem indult ellene eljárás az anyával szembeni erőszak által okozott kiskorú veszélyeztetéséért, nem áll rendelkezésre olyan nyilvánvaló kézzelfogható bizonyíték, mely rávilágítana a válás utáni gyermek-felügyeleti képességére. Még ha az ‘A’ bolygóról érkezve van is ellene jogerős ítélet vagy hatályos távoltartási rendelet, a láthatás bolygón ezt gyakran „felnőttek közti” ügyként tekintik, melynek nincsen közvetlen kapcsolata a gyerekekkel. A ‘C’ bolygón a hangsúly nem a gyermekvédelmen van, hanem azon, hogy minden gyermeknek két szülője legyen. Ebben az összefüggésben a bántalmazó apa még mindig megkaphatja az „elég jó apa” státuszt, akinek legalábbis kapcsolata kell legyen a gyerekekkel a válást követően. A ‘C’ bolygón az anya egy különlegesen nehéz dilemma elé néz: megpróbálta korlátozni a partnere erőszakos viselkedését azáltal, hogy az ‘A’ bolygón rendőrt hívott és tanúskodott a bűntető-

tárgyaláson. Elhagyta erőszakos partnerét, szót fogadva a 'B' bolygón található gyerekvédelmi segítőknél, hogy megvédje gyermekeit. Azonban a 'C' bolygó gyakorlatilag ellentétes megközelítést alkalmaz, mely szerint a családoknak továbbra is családként kellene működni, a válás, sőt, az erőszak ellenére ellenére. Ezért a 'C' bolygón kapcsolattartást rendelnek el az erőszakos partner és a gyerekek között, ami nem csak meghazudtolja a bántalmazott anya eddigi tapasztalatait, de ismét retteghet gyermekei biztonságáért. A gyerekek biztonságának realisztikus meghatározása ilyen körülmények között lehetetlen, ha a párkapcsolat erőszak mechanizmusainak, jellemzőinek pontos ismerete hiányzik, illetve ha azokat nem veszik figyelembe. A téves következtetések pedig a bántalmazott anyán kívül természetesen a gyermeket is veszélyeztetik.

A NANE-segélyvonal hívásainak tipizálása

Az ügyfélellátásban résztvevő ügyfelek nagyrészt a NANE Egyesület bántalmazott nők és gyermekek számára fenntartott ingyenesen hívható segélyvonalán keresztül kerültek a programba. A segélyvonal hetente hat napon, este 6 és 10 óra között elérhető, a hívásokat képzett önkéntesek fogadják.

A segélyhívások megoszlása a hívó szerint:

- érintett: 66
- gyerek (felnőtt gyerek is): 2
- segítő: 30 (a segítő részben laikus segítő, pl. családtag, részben szakember, pl. szociális munkás)
- nagyszülő: 2
- nem célcsoport hívás (vagy nem teljesen, pl. szomszéd vagy munkatárs a bántalmazó, vagy a probléma más természetű): 14
- férfi az „eltűnt” feleségét és gyerekeit keresi rajtunk: 2
- néma hívás: 18
- feltehetően pszichésen beteg hívó: 2
- összesen: 136

A segélyhívások megoszlása a probléma természete szerint:

(A legjellemzőbb jegyeket vettük figyelembe, a hívások nagy részében számos probléma egyszerre volt jelen. Az általános, ún. folyamathívásokat nem kategorizáltuk be, mivel azokban nem feltétlenül derül ki az első hívás során, hogy a hívó leginkább melyik problémára keres segítséget. Az ilyen hívók jellemzően máskor újra telefonálnak, és egy későbbi adathalmazban jelennek meg konkretizálható problémáik. Szintén nem kategorizáltuk a nem célcsoport-hívásokat.)

- Az áldozat a bántalmazóval együtt él, van fizikai és/vagy lelki bántalmazás, a hívó arra vár segítséget, hogy mit tehet, pl. hogyan vetethet fel láttelelet, és ennek van-e értelme, ha már van láttelelet, vagy akár annak hiányában is van-e értelme feljelentést tenni, és hogyan kell ezt megtenni, már folyamatban levő eljárás esetén hogyan lehet az eljárást gyorsítani: 11

- Az áldozat elmenekült, de fél, hogy a bántalmazója megtalálja, azonnali segítségre, elhelyezésre volna szüksége, vagy pl. a papírjait szeretné visszakapni, amelyeket a bántalmazó nem ad ki, visszatart: 5
- Az áldozat menekülne, de fél. Ezekben az esetekben súlyos bántalmazás, életveszélyes fenyegetés előzte meg a hívást. Ezt összevontuk azokkal az esetekkel, amelyekben az áldozat ugyan nem él együtt a bántalmazóval, de hasonlóan súlyos fenyegetések érik, és szintén ki van szolgáltatva az elkövetőnek a jogvédelem hiánya miatt, mint az együtt élő áldozat. Ez utóbbi eseteket a fenyegető zaklatás néven jelöljük, de ilyen tényállás a magyar jogban nincsen. Szintén ide soroljuk azokat az eseteket, amikor az áldozat nem félelem, hanem a bántalmazó által gerjesztett sajnálat, vagy szánakozás miatt nem tudja elhagyni a bántalmazót: 11
- Válóper folyamatban van, de a bántalmazó nehezíti az eljárás lefolytatását, befejezését (jellemzően további fizikai és/vagy lelki bántalmazással, a vagyonmegosztás ellehetetlenítésével, a gyermekelhelyezési per húzásával): 13, ebből 1 női bántalmazó
- A felek már elváltak, de a bántalmazó tovább zaklatja az áldozatot, a gyermeket elviszi és nem hozza vissza, láthatáson elhanyagolja: 3
- Incesztus, incestusgyanú (gyermekkel való szexuális jellegű visszaélés bizalmi helyzetben levő felnőtt által): 4
- Kizárás, "kiverés" a közös lakásból: 2
- Hívó szeretné kitenni a lakásból a bántalmazót (akár be van jelentve, akár nincs), és nem tudja, hogyan lehet: 2
- Fogvatartás a bántalmazó által: 1
- A bántalmazó pornográf fényképek készítésére próbálja rávenni a hívót: 1
- Prostitúcióra kényszerítés: 1
- Munkahelyi szexuális zaklatás: 1
- Büntetőügy folyamatban van: 4
- Hívó nem tudott feljelentést tenni a rendőrség hozzáállása miatt: 2
- Fizikai erőszak a hívás alatt: 2

- A hívó azonnali megmentést vár, azt szeretné, ha odamen-
nénk és elhoznánk onnan, ahol van, illetve elvinnénk a bán-
talmazót: 6
- Gyerekek közti szexuális erőszak gyanúja: 1.
- A hívó kizárólag segítő beszélgetést, megerősítést vár a hí-
vástól: 15
- Szexuális erőszak, mint a hívás tárgya: 4 (a partnerkapcsolati
erőszakban gyakran mintegy véletlenül derül ki, hogy szexu-
ális erőszak is volt, a hívók jellemzően nem szívesen és nem
könnyen beszélnek róla)

A továbbírányítás jellemző irányai:

- NANE Jogsegélyszolgálatra: 9
- Rendőrség különböző számaira (Telefontanú, 112, kerüle-
ti/helyi rendőrkapitányság): 8
- Áldozatvédelmi referenshez: 16
- Bírósághoz: 2
- Menhely diszpécserszolgálatra: 3
- Anyaotthonba, családok átmeneti otthonába: 2
- Gyámhivatalhoz: 2
- Más segítő szervezethez (az Országos Kríziskezelő Köz-
pont azóta megszűnt személyes ügyféllátásához, család-
segítő szolgálathoz, gyermekjóléti szolgálathoz, Kék Vo-
nalhoz, védőnőhöz, háziorvoshoz, stb.): 22
- Információs anyagokhoz, könyvekhez, honlaphoz: 6
- A hívások egy jelentős részében nem továbbírányítás, ha-
nem a hívó saját erőforrásainak feltárása történt.

A továbbírányítás feltétele minden esetben az, hogy a hívó akarjon máshoz is fordulni, valamint hogy megfelelő információval rendelkezünk az ajánlott szervezetről, intézményről, és ezt az információt maradéktalanul át is adjuk a hívónak. Minden továbbírányításban tájékoztatást kap a hívó, hogy nem vállalunk felelősséget a másik intézmény tevékenységéért (kivéve a NANE jogsegélyszolgálatot), és hogy akár jó, akár rossz tapasztalata volt ott, szívesen fogadjuk a hívását újra. Általában egyszerre nem egy, hanem többfelé irányítunk tovább, hogy a hívó választhasson, illetve hogy növeljük a hatékony segítség elérésének esélyét.

Egyéb problémák, melyek a hívások során kiderültek:

- A szakember segítő inkompetens, vagy egyenesen törvénytörtő magatartása: 9

Néhány példa ezekre az esetekre: a rendőrség nem vesz fel jegyzőkönyvet, nem száll ki a helyszínre, a rendőrség vagy a szociális munkás irányítja hozzánk a hívót azzal, hogy majd mi megvédjük, vagy elhelyezzük -- olyan problémák, melyeket nekik kellene megoldani --, civil szervezeti segítő családterápiát javasol koponyatörést szenvedett bántalmazottnak a bántalmazóval, családsegítő szociális munkása azt javasolja, hogy a hívó lopja vissza a gyereket, mert ő nem tud segíteni.

- A hívó hatósági erőszakot szenvedett el: 1

A bántalmazó és a gyerek viszonya:

Az esetek egy jelentős részében képezi a bántalmazó stratégiáját a gyermekláthatással, gyermekelhelyezéssel kapcsolatos eljárás megnehezítése. Az alábbi esetekben konkrét információt kaptunk további, a gyermekeket érintő eseményekről is:

- A bántalmazó a gyereket elvitte, és nem vitte vissza: 4
- A bíróság a bántalmazónak ítélte a gyermeket (pszichológusi vélemény ellenére, ill. a tanúk meghallgatása nélkül): 2
- A gyermek látta, ahogy apja összeverte anyját: 2

A menekülést nehezítő egyéb (az általánosan ismerteken felül ható, további) körülmények:

- Mozgássérült, vagy fogyatékos gyermek, akiért a bántalmazott felelősséget vállal: 2
- Idős, beteg szülő: 1
- Kisgyermek, vagy csecsemő: 5
- A bántalmazó helyzetében található körülmény: fokozott fizikai erő (kidobóember, testépítő), rendőr, vagy volt rendőr, rendőrségi barátok, a bántalmazó által birtokolt fegyver: 6

Az elkövetők:

élettárs, volt élettárs, házastárs, volt házastárs, szülő – apa, illetve egy esetben anya –, nagyapa, fiúgyermek, (ezen kívül szomszéd, munkatárs, diáktárs a nem célcsoport hívásokban).

JEGYZETEK

Ajánlott olvasmányok

NANE Egyesület: *Miért marad?* Kézikönyv a családon belüli erőszakról elsősorban szakmai csoportoknak, illetve minden érdeklődőnek.
<http://www.nane.hu/kiadvanyok/kezikonyvek/miertmarad/miertmarad.pdf>

Szil Péter: *Miért bántalmaz? Miért bántalmazhat? I.*
A családon belüli erőszak: a férfiak felelőssége.
Budapest, 2005. Habeas Corpus Munkacsoport
<http://www.stop-ferfieroszak.hu/index/kiadvanyok/kotetek.html>

WAVE: *El az erőszaktól!* A női menhelyek felállításának és fenntartásának minőségi standardjai
http://www.nane.hu/kiadvanyok/kezikonyvek/el_az_eroszaktol/el_az_eroszaktol.pdf

Látogassa meg a NANE Egyesület webáruházát a www.nane.hu/webaruhaz címen!

A fenti kiadványokon túl számos ajándéktárgy is kapható. Ha a NANE webáruházban vásárol, hozzájárul az egyesület folyamatos programjainak működéséhez (segélyvonal bántalmazott nőknek és gyerekeknek, Néma Tanúk Kiállítás, állandó kiadványok)!